

7.2.1. Ciències socials i Història de la cultura	371
7.2.2. Geografia de Catalunya i del món	375
7.2.3. Anàlisi de bases de dades	376
7.3. Recapitulació	378
PART III. CONCLUSIONS	384
8. Conclusions	385
8.1. L'estat de la qüestió	388
8.2. Conceptes clau per analitzar la ciutat	392
8.3. Desenvolupament, estructura i funcionament d'Urbamedia	402
8.4. Aprofitament didàctic d'Urbamedia	406
8.5. Propostes d'ampliació i millora	409
BIBLIOGRAFIA	414
ANNEXES (Volum III)	
Annex 1.- Mapes, imatges, gràfics i taules d'Urbamedia	
Annex 2.- Estructura organitzativa d'Urbamedia	

ÍNDIX DE GRÀFICS

Gràfic 2.1. Universitats amb docència i recerca sobre SIG l'any 1993	61
Gràfic 2.2. Disfuncionalitat entre el parc de <i>hardware</i> dels centres de secundària i les necessitats del <i>software</i> SIG	72
Gràfic 3.1. Estructura general del sistema educatiu	82
Gràfic 6.1. Menú general de la <i>interfase hipertext</i> d'Urbamedia	328
Gràfic 6.2. El concepte clau <i>Canvi</i> a la <i>interfase hipertext</i> d'accés	329
Gràfic 6.3. Menú de la carpeta <i>Creixpla</i>	330
Gràfic 6.4. La <i>navegació</i> per Urbamedia a partir de l'índex de mots bàsics	331
Gràfic 6.5. La representació selectiva dels temes d'una vista	333
Gràfic 6.6. L'elecció del zoom adequat	334
Gràfic 6.7. Ampliació i reducció del zoom	334
Gràfic 6.8. Menú de propietats, abans i després de classificar les dades d'un tema	335
Gràfic 6.9. La consulta dels atributs alfanumèrics	336
Gràfic 6.10. La mesura de línies	337
Gràfic 6.11. Filtres de selecció espacial: radi de 500m.	339
Gràfic 6.12. Filtres de selecció alfanumèrica	340
Gràfic 6.13. Estadístiques de tema	342
Gràfic 7.1. Consulta dels atributs alfanumèrics de les entitats geogràfiques	351
Gràfic 7.2. Simulació tridimensional de les inundacions de l'any 1970	352
Gràfic 7.3. Evolució de la ciutat de Girona	353
Gràfic 7.4. Imatges de l'evolució de Girona en tres dimensions	354
Gràfic 7.5. Control del riu Güell	357
Gràfic 7.6. Espai ocupat per les muralles i els baluards	359
Gràfic 7.7. Consulta estadística dels preus dels pisos	362
Gràfic 7.8. Selecció espacial i consulta dels preus dels pisos	363
Gràfic 7.9. Selecció espacial i consulta del nivell d'estudis	365
Gràfic 7.10. Les línies d'autobusos interurbans de Girona	369

ÍNDEX DE TAULES

Taula 2.1. Grans sectors que utilitzen els SIG	50
Taula 2.2. Llocs de treball i formació requerida	54
Taula 2.3. Els SIG i l'educació secundària als Estats Units	65
Taula 2.4. Els SIG i l'educació secundària al Regne Unit	67
Taula 2.5. Els SIG i l'educació secundària a Catalunya	68
Taula 2.6. Algunes experiències pioneres	73
Taula 3.1. Àrees i àmbits de coneixement al segon cicle de l'ESO	84
Taula 3.2. Matriu de tipus d'aprenentatge	92
Taula 3.3. Components d'un crèdit de l'ESO	99
Taula 3.4. Objectius generals de les ciències socials a l'ESO	103
Taula 3.5. Procediments de ciències socials de l'ESO	106
Taula 3.6. Conceptes, fets i sistemes conceptuals de ciències socials de l'ESO	108
Taula 3.7. Valors, normes i actituds de ciències socials de l'ESO	110
Taula 3.8. Procediments d'interpretació i representació de l'espai	119
Taula 3.9. Continguts conceptuals sobre el medi urbà	121
Taula 3.10. Vuit conceptes clau per a una visió crítica del món	147
Taula 5.1. Evolució de la població de Girona, 1950-1993	234
Taula 5.2. Dimensió dels municipis i entitats annexionats a Girona (1963-1976)	237
Taula 5.3. Trets bàsics dels aturats registrats a Girona, 1991	252
Taula 5.4. Trets territorials bàsics de Girona	261
Taula 5.5. Factors principals d'interdependència de Girona als anys 90	263
Taula 5.6. Girona, mobilitat laboral d'entrada. Llocs de treball ocupats per gent de fora del municipi, 1991	265
Taula 5.7. Girona, Mobilitat Laboral de Sortida. Població ocupada resident que treballa fora del municipi, 1991	266
Taula 6.1. Requeriments i objectius d'Urbamedia	280
Taula 6.2. Organització d'Urbamedia en conceptes clau, carpetes i vistes	298
Taula 6.3. Vistes, temes i arxius de la carpeta <i>Creixement cap al pla (Creixpla)</i>	300

Taula 6.4. Fonts d'informació d'Urbamedia	302
Taula 6.5. Cobertures de la carpeta <i>Base</i>	318
Taula 7.1. L'experiència del centre Rafel Campalans vista per un estudiant	372
Taula 7.2. L'experiència del centre Rafel Campalans vista per un professor	373

ÍNDEX DE GRÀFICS DE L'ANNEX (Volum III)

Gràfic 1. Evolució demogràfica de Girona, 1473-1991	99
Gràfic 2. Evolució demogràfica de Girona, 1900-1991	155
Gràfic 3. Evolució demogràfica de l'àrea urbana de Girona, 1990-1991	272
Gràfic 4. Distribució de la població ocupada en els serveis a l'àrea urbana de Girona	274
Gràfic 5. Població ocupada en serveis als municipis de l'àrea urbana de Girona (%)	276
Gràfic 6. Metges especialistes de Girona, 1994	244
Gràfic 7. Nombre de metges dels caps de comarca	246
Gràfic 8. Concentració de l'ensenyament secundari a l'àrea urbana de Girona	278
Gràfic 9. Preu mitjà de les cases en els municipis de l'àrea urbana de Girona	280
Gràfic 10. Distribució de l'oferta de cases a l'àrea urbana de Girona	282
Gràfic 11. Proporció d'empreses i treballadors	284
Gràfic 12. Piràmides d'edat dels barris de Girona, 1991	212
Gràfic 13. Preu dels pisos als barris de Girona	190

ÍNDEX D'IMATGES DE L'ANNEX (Volum III)

Imatge 1. La muralla oest de Girona	29
Imatge 2. El riu Ter desbordat a la zona de Pedret, 1932	47
Imatge 3. La muralla sud de Girona	30
Imatge 4. La muralla sud de Girona	31
Imatge 5. El Barri Vell i els rius de Girona	157
Imatge 6. Visió panoràmica de la Devesa i Fontajau	158
Imatge 7. El col·legi Bruguera, en l'espai cedit pels baluards	122
Imatge 8. L'edifici de Correus, en l'espai cedit pels baluards	123
Imatge 9. La rambla, antic llit del riu Onyar	142
Imatge 10. El pont del ferrocarril sobre el riu Onyar	53
Imatge 11. Visió panoràmica del riu Onyar al Barri Vell	54
Imatge 12. El riu Onyar al Barri Vell	55
Imatge 13. L'antic llit del riu Onyar, sense canalitzar	174
Imatge 14. Carretes aparcades al llit de l'Onyar	56
Imatge 15. La plaça del Lleó, en l'espai cedit pels baluards	127
Imatge 16. La muralla nord de Girona	32
Imatge 17. La muralla nord de Girona i la Torre Gironella	33
Imatge 18. La porta de la muralla de la Catedral	34
Imatge 19. L'inici de l'enderrocament de la muralla est, futura Gran Via	130
Imatge 20. La sèquia Monar, en la zona de la Devesa-la Punxa	101
Imatge 21. L'antic llit del riu Onyar	57
Imatge 22. L'antic llit del riu Onyar en la confluència amb el riu Ter	58
Imatge 23. L'antic llit del riu Güell a l'entrada de la Devesa	149
Imatge 24. La Gran Via, en l'espai deixat per la muralla oest	132
Imatge 25. La Gran Via, en l'espai deixat per la muralla oest	133
Imatge 26. La Gran Via, en l'espai deixat per la muralla oest	134
Imatge 27. L'antic llit del riu Güell a l'entrada de la Devesa	150
Imatge 28. L'antic llit del riu Onyar a la futura plaça Catalunya	59

Imatge 29. El portal de muralla de Figuerola	35
Imatge 30. El carrer del Progrés, futur carrer Nou	125
Imatge 31. La muralla oest i l'Hospital de Santa Caterina	135
Imatge 32. Interior d'una indústria de Girona, segle XIX	102
Imatge 33. La muralla sud restaurada	36
Imatge 34. L'enderrocament de l'última pedra de la muralla oest	131
Imatge 35. Les primeres edificacions de Montjuïc	129
Imatge 36. Visió panoràmica del tren de França i els carrilets	15
Imatge 37. El ferrocarril a l'estació de Girona	16
Imatge 38. El riu Onyar desbordat	48
Imatge 39. La Rambla inundada	49
Imatge 40. L'antic llit del riu Güell, paral·lel a la Devesa	151
Imatge 41. Passarel·la sobre el riu Onyar al centre de Girona	143
Imatge 42. Interior de la fàbrica Grober	103
Imatge 43. Exterior de la fàbrica Grober	104
Imatge 44. La tradició religiosa a Girona: Manaies i seminaristes	116
Imatge 45. Botiga sota les voltes al Barri Vell de Girona	180
Imatge 46. L'evolució de Girona en set dibuixos	72
Imatge 47. La depuradora d'aigües de Girona	147
Imatge 48. La N-II pel centre de la ciutat	19
Imatge 49. Les hortes de la zona Mercadal-Figuerola	108
Imatge 50. La pujada de Sant Domènec	169
Imatge 51. La resclosa del Pasteral	148
Imatge 52. L'estació d'autobusos de Girona	17
Imatge 53. La fàbrica Grober i la sèquia Monar, 1977	105
Imatge 54. Visió panoràmica del Barri Vell i del riu Onyar, 1877	109
Imatge 55. Maqueta de Girona al segle XIX	39
Imatge 56. La porta de muralla del carrer Nou	124
Imatge 57. La muralla oest a la plaça Marquès de Camps	136
Imatge 58. Visió panoràmica del Mercadal, Figuerola i Santa Eugènia	137
Imatge 59. La muralla del riu Onyar, zona del Carme	37

Imatge 60. El baluard de Sant Francesc, futura plaça del Lleó	126
Imatge 61. La incineradora de Campdorà	164
Imatge 62. Girona emmurallada, segle XVIII	40
Imatge 63. Girona emmurallada, segle XIX	41
Imatge 64. El castell de Montjuïc	128
Imatge 65. La plaça Marquès de Camps	138
Imatge 66. El llit nou del riu Güell, perpendicular a la Devesa	152
Imatge 67. L'antic llit del riu Güell, paral·lel a la Devesa	153
Imatge 68. La inundació de l'any 1932	50
Imatge 69. La N-II pel Pont Major, 1900	20
Imatge 76. La muralla oest de Girona	38
Imatge 70. Comerços sota les voltes	181
Imatge 71. Botiga a inici del segle XX	182
Imatge 72. Visió panoràmica de Sant Feliu i el Mercadal	73
Imatge 73. Visió panoràmica de Sant Feliu i Fontajau	74
Imatge 74. Desfilada militar a la plaça Sant Agustí	117
Imatge 75. Visió panoràmica del Mercadal	75
Imatge 77. Interior d'una indústria a inici del segle XX	106
Imatge 78. Interior d'una indústria a inici del segle XX	107
Imatge 79. Desfilada militar a la Devesa	118
Imatge 80. Pastisseria al carrer Nou de Girona	183
Imatge 81. Passarel·la sobre el riu Onyar al centre de Girona	60
Imatge 82. La Catedral i el Barri Vell de Girona	171
Imatge 83. Visió panoràmica del pont de Pedra i de l'Onyar	144
Imatge 84. El carrer de la Força, al Barri Vell	192
Imatge 85. La vall de Sant Daniel	200
Imatge 86. Sant Feliu, al Barri Vell	193
Imatge 87. La Rambla, al Barri Vell	194
Imatge 88. L'Argenteria, al Barri Vell	195
Imatge 89. El carrer de la Creu, a l'Eixample	198
Imatge 90. Sant Narcís	199

Imatge 91. Girona des d'un globus al començament del segle XX	77
Imatge 92. Foto aèria de Girona, 1957	78
Imatge 93. Foto aèria de Girona, 1969	79
Imatge 94. Foto aèria de Girona, 1986	80
Imatge 95. Foto aèria de Girona, 1991	162
Imatge 96. Ortofoto de Girona, 1986	81
Imatge 97. Gratacels a la Devesa	165
Imatge 99. Sòl industrial a Girona	166
Imatge 100. Cronodistàncies amb TGV	229
Imatge 101. La Catedral i les cases del riu Onyar	172
Imatge 102. El Barri Vell i els rius de Girona	76
Imatge 103. Visió panoràmica del riu Onyar i del Barri Vell	175
Imatge 104. Visió panoràmica del Barri Vell	196
Imatge 105. Visió panoràmica del Barri Vell i la Catedral	176
Imatge 106. Visió panoràmica de la plaça Catalunya	145
Imatge 107. La Catedral, Sant Feliu i les cases del riu Onyar	173
Imatge 108. Visió panoràmica del Barri Vell	114
Imatge 109. Processó de Setmana Santa	115
Imatge 110. El passeig de la Devesa	146
Imatge 111. La Catedral i Sant Feliu	96
Imatge 112. Isaac el Cec	177
Imatge 113. La Catedral	97
Imatge 114. La pujada de Sant Domènec	170
Imatge 115. Mapa de Girona a finals del segle XVII	42
Imatge 116. Mapa de Girona al segle XVIII	43
Imatge 117. Mapa de Girona a l'any 1932	161
Imatge 118. Visió panoràmica del riu Onyar al Barri Vell	141
Imatge 119. La Península Ibèrica des del satèl.lit NOAA	227
Imatge 120. Espanya, sud europeu	228
Imatge 121. Brusel.les, capital de la Unió Europea	222
Imatge 122. Europa nocturna des de satèl.lit	223

Imatge 123. Les àrees i els eixos de desenvolupament a Europa	224
Imatge 124. Les grans ciutats i els eixos de desenvolupament a Europa	225
Imatge 125. L'eix de l'Ebre	231
Imatge 126. L'estructura urbana de Catalunya	236
Imatge 127. Els grans eixos de comunicacions de Catalunya	233
Imatge 128. Les polaritats del territori a Catalunya	237
Imatge 129. Les polaritats i els sistemes urbans de les comarques gironines	242
Imatge 130. La xarxa ferroviària de Catalunya	234
Imatge 131. La xarxa de telecomunicacions de Catalunya	235
Imatge 132. Els fluxos per compres no quotidianes a Catalunya	238
Imatge 133. Els fluxos per serveis professionals a Catalunya	239
Imatge 134. Els nuclis d'activitat comercial a Catalunya	240
Imatge 135. La centralitat a les comarques gironines	243
Imatge 136. Girona des del satèl.lit Landsat	18
Imatge 137. L'àrea urbana de Girona des del satèl.lit Landsat	271
Imatge 138. El relleu de Girona en dues dimensions	13
Imatge 139. El relleu de Girona en tres dimensions	14
Imatge 141. Vila-Roja	201
Imatge 142. Font de la Pòlvora	202
Imatge 143. Sant Pere, Barri Vell	197
Imatge 144. Germans Sàbat	203
Imatge 145. Nens jugant al carrer a Font de la Pòlvora	207
Imatge 146. Carretera de Barcelona, Eixample	21
Imatge 147. Nens jugant al carrer a Palau	204
Imatge 148. Nens jugant al carrer a Torre Gironella	205
Imatge 149. Nens jugant al carrer a Santa Eugènia	206
Imatge 150. Xarxa actual del TGV a Europa	230
Imatge 151. Les inundacions de l'any 1962	51
Imatge 152. Les inundacions de l'any 1970	52
Imatge 153. La Girona romana en tres dimensions	65
Imatge 154. La Girona del segle XIII en tres dimensions	66

Imatge 155. La Girona del segle XVII en tres dimensions	67
Imatge 156. La Girona del segle XIX en tres dimensions	68
Imatge 157. La Girona dels anys 50 en tres dimensions	69
Imatge 158. La Girona de 1994 en tres dimensions	70
Imatge 159. La Girona de 1994 en tres dimensions	71

ÍNDIX DE MAPES DE L'ANNEX (Volum III)

Mapa 1. Mapa base de Girona	287
Mapa 2. La Girona romana	4
Mapa 3. La Girona del segle XIII	5
Mapa 4. La Girona de principis del segle XX	6
Mapa 5. La Girona de 1950	7
Mapa 6. La Girona de 1994	8
Mapa 7. La Girona romana	9
Mapa 8. La Girona del segle XIII	10
Mapa 9. La Girona de principis del segle XX	11
Mapa 10. La Girona de 1950	12
Mapa 11. La Girona romana	23
Mapa 12. La Girona visigòtica	24
Mapa 13. La Girona del segle XIII	25
Mapa 14. La Girona del segle XV	26
Mapa 15. La Girona del segle XVII	27
Mapa 16. La Girona del segle XVIII	28
Mapa 17. Les inundacions de 1962	45
Mapa 18. Les inundacions de 1970	46
Mapa 19. L'evolució urbana de Girona: del romans a 1994	62
Mapa 20. L'evolució urbana de Girona: del romans al s. XVII	63
Mapa 21. L'evolució urbana de Girona: del segle XVII a 1994	64
Mapa 22. Institucions públiques al centre de la ciutat, 1994	83
Mapa 23. Institucions públiques de Girona, segle XVII	84
Mapa 24. Infraestructures i serveis públics al centre de la ciutat, 1994: Parcs, jardins i instal.lacions esportives	85
Mapa 25. Infraestructures i serveis públics al centre de la ciutat, 1994: Ensenyament primari, Secundari i Superior	86
Mapa 26. Infraestructures i serveis públics al centre de la ciutat, 1994: Sanitat,	

Seguretat i Justícia	87
Mapa 27. Infraestructures i serveis públics al centre de la ciutat, 1994:	
Aparcaments i mercats	88
Mapa 28. Infraestructures i serveis públics al centre de la ciutat, 1994: Seus centrals de les administracions	89
Mapa 29. Infraestructures i serveis públics al centre de la ciutat, 1994: Centres culturals i religiosos	90
Mapa 30. Infraestructures i serveis públics al centre de la ciutat, 1994: Transports, comunicacions i altres	91
Mapa 31. Localització de l'oferta immobiliària a Girona, 1994	92
Mapa 32. Preu dels pisos a Girona, 1994	94
Mapa 33. Preu de cases i àtics a Girona, 1994	95
Mapa 34. Preu mitjà dels pisos a Girona per seccions censals, 1994	93
Mapa 35. Principals institucions de Girona, segle XV	111
Mapa 36. Principals institucions de Girona, segle XVII	112
Mapa 37. Principals institucions de Girona, 1994	113
Mapa 38. Les muralles en la trama urbana de Girona a finals del segle XIX	121
Mapa 39. El curs antic del riu Güell	140
Mapa 40. El creixement urbà de Girona, 1950-1994	159
Mapa 41. L'expansió de la trama urbana de Girona, 1950-1994	160
Mapa 42. L'evolució dels límits administratius del municipi de Girona, segle XX	163
Mapa 43. La millora del centre de Girona, anys 80 i 90	168
Mapa 44. Localització de l'oferta comercial a Girona, 1994	179
Mapa 45. Mobilitat laboral diària a l'àrea urbana amb destinació a Girona, 1991	267
Mapa 46. Mobilitat laboral diària a l'àrea urbana amb origen a Girona, 1991	268
Mapa 47. Percentatge de població ocupada resident a l'àrea urbana que treballa a Girona, 1991	269
Mapa 48. Percentatge de llocs de treball a l'àrea urbana ocupats per residents	

a Girona, 1991	270
Mapa 49. Inversió a l'àrea urbana de Girona, 1990-93	257
Mapa 50. Inversió per càpita a l'àrea urbana de Girona, 1990-93	258
Mapa 51. Distribució del nombre d'empreses a l'àrea urbana de Girona, 1992	255
Mapa 52. Empreses per càpita a l'àrea urbana de Girona, 1992	256
Mapa 53. Distribució del nombre de treballadors a l'àrea urbana de Girona, 1992	260
Mapa 54. Nivell de renda a l'àrea urbana de Girona, 1992	259
Mapa 55. Nombre d'empreses de la construcció a l'àrea urbana de Girona, 1992	264
Mapa 56. Nombre d'indústries a l'àrea urbana de Girona, 1992	261
Mapa 57. Nombre d'empreses metal.lúrgiques a l'àrea urbana de Girona, 1992	262
Mapa 58. Nombre d'empreses químiques a l'àrea urbana de Girona, 1992	263
Mapa 59. Nombre de comerços a l'àrea urbana de Girona, 1992	265
Mapa 60. Nombre de serveis a l'àrea urbana de Girona, 1992	266
Mapa 61. Línies d'autobusos urbans a Girona, 1994	250
Mapa 62. Distribució de la població a l'àrea urbana de Girona. 1900	251
Mapa 63. Distribució de la població a l'àrea urbana de Girona. 1950	252
Mapa 64. Distribució de la població a l'àrea urbana de Girona. 1991	253
Mapa 65. El creixement demogràfic de l'àrea urbana de Girona, 1990-1991	254
Mapa 66. Percentatge de població de Girona sense estudis primaris, per seccions, 1991	186
Mapa 67. Percentatge de població de Girona amb estudis universitaris, per seccions, 1991	187
Mapa 68. Preu mitjà dels pisos a Girona, per seccions, 1994	188
Mapa 69. Preu dels pisos a Girona, 1994	189
Mapa 70. Població de Girona menor de 20 anys, per seccions, 1991	209
Mapa 71. Població de Girona major de 65 anys, per seccions, 1991	210
Mapa 72. Índex de dependència de la població de Girona, per seccions, 1991	

	211
Mapa 73. Densitat de població de Girona per seccions, 1983	215
Mapa 74. Densitat de població de Girona per seccions, 1993	216
Mapa 75. Població de Girona per seccions, 1983	217
Mapa 76. Població de Girona per seccions, 1993	218
Mapa 77. Evolució de la població de Girona per seccions, 1983-93	219

ÍNDIX DE TAULES DE L'ANNEX (Volum III)

Taula 1. Evolució demogràfica de Girona, 1473-1991	100
Taula 2. Evolució demogràfica de Girona, 1900-1991	156
Taula 3. Evolució demogràfica de l'àrea urbana de Girona, 1990-1991	273
Taula 4. Distribució sectorial de la població activa de l'àrea urbana de Girona	275
Taula 5. Distribució sectorial de la població activa de l'àrea urbana de Girona (%)	277
Taula 6. Metges especialistes de Girona, 1994	245
Taula 7. Nombre de metges dels caps de comarca	247
Taula 8. Concentració de l'ensenyament secundari a l'àrea urbana de Girona	279
Taula 9. Preu mitjà de les cases en els municipis de l'àrea urbana de Girona	281
Taula 10. Distribució de l'oferta de cases a l'àrea urbana de Girona	283
Taula 11. Proporció d'empreses i treballadors	285
Taula 12. Piràmides d'edat dels barris de Girona, 1991	213
Taula 13. Preu dels pisos als barris de Girona	191
Taula 14. Alumnes matriculats a l'UdG, curs 93-94	248

**PART II. URBAMEDIA, UN SISTEMA D'INFORMACIÓ
GEOGRÀFICA PER ANALITZAR LA CIUTAT DE GIRONA**

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

Aquella nitche los ciudatanos de Bagdad temblaron (...). En la ciudad se creía que los americanos empezarian con un bombardeo de saturación (...). Nadie sospechaba, incluidos los millones de televidentes pegados a sus pantallas en toda América y Europa. Nadie podía imaginar que la mayor parte de los blancos serían seleccionados entre un menú preparado por las cámaras de los satélites en el espacio y demolidos mediante bombas guiadas por láser que pocas veces se desviaban de su objetivo

F. Forsyth, *El Puño de Dios*, 1994

4. La ciutat dels anys noranta en quatre conceptes clau

La ciutat és avui el medi on es concentra la major part de la població del món, on es prenen les grans decisions polítiques i econòmiques. Les àrees urbanes han viscut durant els anys vuitanta profunds canvis, que són una manifestació dels canvis estructurals de la societat a nivell local, regional i internacional. El capítol analitza la ciutat a partir del canemàs dels conceptes clau desenvolupat en el capítol tercer.

4. La ciutat dels anys noranta en quatre conceptes clau

La ciutat és el medi on viu la major part de la humanitat, on es prenen les grans decisions polítiques i econòmiques. Les àrees urbanes han viscut durant les últimes dècades profundes transformacions, que són una manifestació dels canvis estructurals de la societat a nivell local, regional i internacional. El capítol està estructurat sobre la base d'alguns dels conceptes clau exposats en el capítol tercer per integrar els coneixements de diferents ciències socials i per interpretar la societat a partir d'una visió crítica.

El primer apartat, "Permanència i canvi en el medi urbà", parteix de la premissa que la ciutat reflecteix el sistema de producció dominant en cada període històric, al mateix temps que actua d'actor actiu en les transformacions socio-econòmiques. Revisem els grans trets de l'evolució de la ciutat des del món antic fins al segle XVIII, la ciutat industrial nascuda en el segle XVIII i la ciutat contemporània, tot identificant els elements de permanència i els factors de dinamisme.

El segon apartat, "La ciutat desigual", assenyala les diferències i els desequilibris econòmics, culturals, polítics i socials de la ciutat i fa esment especial del seu vessant territorial.

El tercer i últim apartat, "La interdependència de les ciutats en el món actual", revisa les conseqüències de la globalització de l'economia per a les àrees urbanes. Es

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

tracta el cas de les ciutats dels països desenvolupats, *les grans ciutats*, i les dels països subdesenvolupats, *les ciutats grans*.

4.1. Permanència i canvi en el medi urbà

L'escenari físic de les ciutats té un caràcter de persistència imprès pel temps i els esdeveniments. Aquest escenari és avui una línia de comunicació amb el passat i un condicionament per al futur. Les ciutats reflecteixen trets que s'han anat acumulant durant segles. El traçat dels carrers, la morfologia dels eixamples o la ubicació d'una catedral sovint responen a un passat de més de cent o mil anys enrere.

Les ciutats són, d'altra banda, canvi, dinamisme. El capitalisme postfordista ha configurat ciutats amb un clar paper director i capdavanter de les innovacions tecnològiques contemporànies. Ciutats que concentren més que mai el poder de decisió, els serveis productius més especialitzats, la seu de les principals empreses i de les institucions polítiques.

Els elements permanents, la tradició, conviuen amb el gran dinamisme que caracteritza les societats avançades. Els experts coincideixen que és precisament a la ciutat on abans i més ràpidament s'assimilen les innovacions tecnològiques i productives i a partir de les quals es difonen a la resta del territori. La ciutat esdevé un lloc d'origen, d'arribada, d'encontre i d'intercanvi de fluxos d'informació, d'activitat, de serveis, de persones ...

Les infraestructures productives i socials, en les quals es basa la vida i el treball en el sistema capitalista, no es creen d'un dia per l'altre. Moltes de les funcions que avui són pròpies de la ciutat, ho són per herència d'èpoques anteriors. Són els

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

elements de permanència i, per tant, per entendre la ciutat actual hem de tenir present l'organització social i econòmica al llarg de la història. D'altra banda, les forces econòmiques i socials s'encarreguen d'adequar i d'actualitzar els components de la ciutat, provocant transformacions múltiples d'una manera constant. Són els elements de canvi.

4.1.1. La formació de les ciutats i la xarxa urbana europea

La ciutat neix en el tercer i segon mil·lenni aC. a Mesopotàmia, com a principal punt on es concentra i s'intercanvia l'excedent produït per l'agricultura en les zones més fèrtils. Els grecs reinventen la ciutat com a horitzó col·lectiu que exigeix una relació externa i equilibrada amb el camp i una dimensió interna pensada a l'abast de l'home. La ciutat grega és una *ciutat oberta* i planificada i que, en cas de necessitat, acull la població rural.

En el món antic les ciutats dominen les relacions institucionals i l'organització del territori; de fet, la crisi del sistema de ciutats és una de les principals causes de la seva davallada. La dispersió de la societat organitzada és físicament visible en la degradació dels escenaris urbans.

L'imperi romà és, en certa manera, una extensió jurídica de la *urbs*, i funciona com una confederació de ciutats. L'imperi incorpora un gran nombre de ciutats-estat de l'àrea mediterrània, en crea d'altres on no n'hi havia, i implanta a ambdues bandes

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

del Mediterrani una xarxa de ciutats, grans i mitjanes, amb o sense muralles. En l'època pacífica i estable de l'imperi, el disseny racional s'escampa des de les ciutats vers el territori: parcel·lacions agrícoles, carreteres, ponts, aqüeductes, canals i ports en són una mostra.

Quan s'inicien les incursions bàrbares i l'Estat imperial es debilita, les ciutats perden la seva seguretat però adquireixen una major importància com a centres fortificats. Les ciutats s'han d'envoltar de muralles i escollir un perímetre definit que cal consolidar i defensar. Alguns dels cercles emmurallats més importants d'aquest període continuen complint la seva funció durant molt de temps i es van adequant al desenvolupament successiu de les ciutats.

A partir del segle IV, els símbols i els edificis de la religió cristiana contribueixen a caracteritzar i, en certa mesura, a canviar les estructures de les ciutats. El sistema urbà de la baixa edat antiga esdevé ràpidament un escenari sobredimensionat. En els territoris ja urbanitzats es planteja el problema de mantenir i readaptar l'antic patrimoni construït. La presència de les seus episcopals assenyala una dependència religiosa territorial: seran els únics centres de poder específicament urbans i que atorguen als nous assentaments el caràcter potencial de ciutat.

La història de cada ciutat difereix de les altres segons la varietat dels fets militars, econòmics i culturals. Algunes ciutats arriben a desaparèixer. En compensació, quan els pobles germànics s'instal·len de manera estable a les planes septentrionals, va sorgint una xarxa d'instal·lacions militars i comercials en els punts

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

més estratègics que amplien l'àrea urbanitzada del continent. Això possibilita l'aparició de moltes diferències regionals i locals.

La idea de ciutat perd els seus trets generals i sistemàtics anteriors, i s'individualitza tot adaptant-se a les circumstàncies geogràfiques i físiques del paisatge de cada lloc. Des d'una àrea on el sistema de ciutats romanes sobreviu d'una manera bastant compacta -Itàlia, sud de França, Espanya i Àfrica abans de l'ocupació àrab-, a una àrea, vers el Rin i el Danubi, on les ciutats romanes més distanciades queden com a illes en un territori rural; a una àrea més exterior, immensa, on s'està creant un nou sistema de centres aïllats. Tot plegat defineix una nova unitat, feta de diferències, que serà una característica constant d'Europa.

A partir del segle X el continent disposa de noves tècniques de cultiu: rotació triennal; associació entre agricultura i ramaderia que permet aprofitar tots els terrenys, plans i de muntanya; noves fonts d'energia (per exemple, el molí)... La relativa pacificació i l'abundància de nous terrenys cultivables permeten la combinació entre augment demogràfic i augment productiu, que continua fins al segle XIV.

En aquest procés, les ciutats esdevenen centres especialitzats d'activitats secundàries i terciàries, no sotmeses a una autoritat política centralitzada, i desenvolupen un conjunt d'iniciatives comercials, industrials, financeres i culturals molt més àmplies. Alhora, a partir del segle XI les ciutats conquereixen l'autonomia i resisteixen els poders estatals dèbils i llunyans. Aquesta assumpció de responsabilitat que no existeix en el món àrab ni oriental, és la base de la personalitat i la vitalitat de les ciutats europees, i una de les causes del seu èxit mundial (Benevolo 1993).

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

En no disposar dels recursos que proporciona un ampli territori, les ciutats medievals no sobrepassen una grandària limitada, però tenen una característica que serà suficient per distingir-les, fins i tot quan arribin a ser molt més grans, i que encara avui hom pot percebre: "són petits escenaris de ressonància mundial, centres de mons econòmics i culturals diversos i contraposats, i donen testimoni de la capacitat de reduir un món a les dimensions domèstiques d'un lloc" (Benevolo 1993, p.34).

Amb l'expansió demogràfica, una part de la nova població que no troba feina al camp va a la ciutat, fet que augmenta el nombre d'artesans i mercaders que viuen al marge del món feudal. La ciutat fortificada no té prou capacitat per acollir-los i es creen al seu entorn altres assentaments, els suburbis, que aviat seran equiparables al nucli original i exigiran la construcció de línies de muralles cada cop més grans. A la ciutat que es va formant, la població artesana i comerciant, majoritària des del començament, intenta sostreure's al sistema polític feudal i assegurar-se les condicions per a la seva activitat econòmica: autonomia administrativa i judicial, i un sistema de taxes destinades a obres públiques, especialment fortificacions i armament. Dins d'aquest perímetre la classe dominant concentra el poder i deixa la seva empremta en l'ocupació de l'espai urbà. L'organització autònoma de la ciutat i els drets de la seva població no arriben a l'espai rural.

El caràcter tancat i privilegiat de la ciutat medieval queda reflectit en la seva concentració; la ciutat ocupa un espai molt reduït i emmurallat, amb un centre dens i amb edificis alts dominats per les construccions públiques: esglésies i palaus. El conjunt urbà, configurat per desenvolupar tota una sèrie de funcions no està exempt

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

de reglamentació. Places, carrers i edificis mantenen una relació fruit de l'equilibri entre els diferents poders de la ciutat (poder religiós, govern civil, corporacions i classes).

La gradual colonització i reconquesta de nous territoris exigeix la creació de noves ciutats situades en punts d'encreuament, en rutes de trànsit comercial. Hom pot dir que, entre el segle X i XIV, es produeix la urbanització d'Europa donant lloc a tot un seguit de centres que avui en la seva majoria formen part de l'entramat bàsic de la nostra xarxa urbana. A partir del segle XIV, amb la crisi demogràfica i econòmica després de la gran pesta de 1348, es deixen de construir noves ciutats i les que hi ha paren de créixer.

Les ciutats lliures van perdre la seva autonomia política a causa del procés de centralització dels estats moderns. A partir d'aquest moment apareixen les ciutats capitals dels nous estats. La promoció de la monarquia, els progressos tècnics, l'augment demogràfic, una major circulació monetària, la burocratització ... són factors que influiran en aquests centres, però també en altres ciutats mercantils, que gaudiran d'un creixement important i de l'ampliació del seu patrimoni arquitectònic.

El desenvolupament dels estats nacionals va estimular també la difusió dels assentaments europeus als nous imperis colonials. Aquests es van crear amb una mentalitat esquemàtica i utilitària que en la majoria de casos poc tindrà a veure amb les disposicions urbanes locals.

Si bé la majoria de les grans ciutats europees estan ja constituïdes al final de l'edat mitjana, la població urbana és més aviat modesta. El poblament urbà mai va

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

superar el deu per cent d'una regió, i en la majoria dels casos oscil.lava entre el cinc i el deu per cent. Molt poques ciutats arriben a cent mil habitants, i la majoria tenen entre cinc mil i vint-i-cinc mil habitants. El poblament és bàsicament rural, ja que la tecnologia agrària no permetia gairebé excedents, ni eren possibles els desplaçaments ràpids de béns.

El canvi amb la Revolució Industrial es va traduir en la major importància relativa de les ciutats, en la seva major consistència demogràfica i en el desplaçament dels eixos urbans europeus, més que en l'aparició de nous centres.

4.1.2. La ciutat industrial

Els mecanismes de la Revolució Industrial a partir de la segona meitat del segle XVIII - increment demogràfic, mecanització dels sistemes productius, augment de la producció ...- provoquen un ràpid creixement urbà i introdueixen nous factors de localització.

Les millores tecnològiques i organitzatives van transformar l'agricultura de subsistència en una agricultura de mercat. La descomposició de les estructures socials agràries i l'excedent de població va crear un corrent migratori vers els centres urbans ja existents, proporcionant la mà d'obra essencial per a la industrialització. El pas d'una economia domèstica a una economia de manufactura i posteriorment a un sistema de fàbrica va comportar la concentració de mà d'obra, la creació d'un mercat i

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

de tota una economia industrial. La millora dels transports va permetre proveir les ciutats, fins i tot amb productes agrícoles relativament llunyans.

La revolució tecnològica feu que el nou modus de producció passés a basar-se en la transformació de l'energia derivada dels recursos fòssils, sobretot carbó i acer. La màquina de vapor de Watt va permetre substituir l'energia humana i animal en els processos productius i en el transport. En una primera fase les matèries primeres i els recursos energètics van determinar noves localitzacions i la transformació d'àmplies zones rurals.

L'element organitzatiu essencial de producció fou la introducció del sistema fabril. La fàbrica superava en dimensió i eficàcia el taller artesanal. Els resultats bàsics van ser un increment considerable de la productivitat, fruit de la major especialització dels treballadors i de les innovacions tecnològiques.

El nou sistema de producció requereix fàbriques de gran dimensió, amb un gran nombre d'obriers. Això implicà a més de la concentració de la població, l'atracció d'altres fàbriques a la recerca d'economies externes derivades de la concentració. Les ciutats existents, en general, van augmentar notablement la seva dimensió demogràfica i la seva importància. En altres casos, la proximitat a una matèria primera o la xarxa de transports van propiciar la creació de noves ciutats com les ciutats mineres, les ciutats lligades a la indústria pesada o a fonts energètiques, i les ciutats centres de transport (Johnston 1984).

El principal efecte territorial de les grans fàbriques fou accentuar la jerarquia preexistent en el sistema urbà preindustrial. Les ciutats centrals passaren a ser més

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

importants, ja que tendiren a concentrar les indústries bàsiques, amb capacitat exportadora i un mercat ampli. Les ciutats perifèriques, amb rang menor en la jerarquia de ciutats, acullen les indústries de mercat local i comarcal.

En aquest moment d'important creixement i transformació de les ciutats imperen les teories liberals del *laissez faire* lligades al nou sistema i es trenca amb les estructures de l'antic regim que imposaven normes a la construcció de la ciutat. Les operacions immobiliàries només estan subjectes a les lleis del mercat. De tot plegat neix un paisatge caòtic, sense cap control de l'edificació i dels usos: grans perifèries d'habitatges obrers i de fàbriques, amb manca d'espais públics i de serveis higiènics mínims. Altes densitats d'ocupació, insalubritat, elevada mortalitat infantil i epidèmies que castiguen periòdicament les ciutats.

Les pèssimes condicions de vida als barris obrers han perdurat en multitud de descripcions de metges *higienistes*, de literats com Baroja o d'economistes com Frederic Engels. Pensadors utòpics com Owen o Fourier proposen formes alternatives d'assentaments i Marx i Engels plantegen com a única forma de modificació de les ciutats una transformació general de la societat. La propagació d'epidèmies de còlera i una nova mentalitat filantròpica i reformista inicia un moviment que exigeix una intervenció pública per tal de millorar les condicions dels conjunts urbans.

4.1.3. De la ciutat postliberal a la ciutat funcional

A mitjan segle XIX apareixen les primeres disposicions i normatives urbanístiques i poc després les primeres grans actuacions que marquen la represa de la intervenció pública a les ciutats i la constitució de l'*urbanisme* com a disciplina. L'ordenació de les ciutats es converteix en una de les preocupacions centrals per als règims que apareixen de les lluites i revolucions dels anys trenta i quaranta del segle passat. El París de Haussmann oferirà el model funcional a seguir: desfeta dels centres antics i dels sinuosos traçats dels carrers medievals, obertura de grans avingudes, demolició de les muralles perimetrals, creació d'infraestructures i serveis (enllumenat públic, xarxa de sanejament i d'aigua potable, transports públics, escoles, hospitals, parcs, etc.).

La burgesia dominant aconsegueix així crear un nou espai que materialitza el seu poder i prestigi social, lluny de la congestió de les ciutats heretades del passat i fora dels límits imposats per les muralles. Neixen els eixamples, juxtaposats a la ciutat històrica, i desenvolupats a partir d'un pla preconcebut: traçat de carrers i parcel·les en quadrícula, normes urbanístiques d'edificació ... Noves lleis de desamortització i d'expropiació permeten les noves actuacions que sempre es mouran en un dèbil equilibri entre els poders públics i els privats.

Paral·lelament a la planificació dels eixamples i a l'increment del preu dels habitatges que n'exclouen les classes obreres, apareixen les perifèries amb allotjaments més barats i on es van situant les grans indústries i les instal·lacions més

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

molestes. És l'inici de la segregació social de l'espai i les diferències que concreta el model centre-perifèria i que no se solucionaran amb els programes de construcció popular de subvenció pública com les ciutats-jardí.

A les primeres dècades del segle XX hom veu l'organització pública com a mètode alternatiu pel desenvolupament de la ciutat i una opció per retrobar les actuacions individuals i col·lectives. Un nou moviment neix a partir dels canvis culturals i tecnològics posteriors a la I Guerra Mundial. Un moviment racionalista amb postulats arquitectònics i urbanístics que vol trencar amb la ciutat tradicional per crear-ne una de nova: la ciutat funcional.

A la ciutat tradicional i postliberal les necessitats bàsiques del ciutadà no estan ben ateses, perquè la prioritització de les activitats productives dificulten una existència digna. Una anàlisi de la ciutat en un àmbit geogràfic global distingeix diferents funcions a la ciutat: habitar, treballar, cultivar el cos i l'esperit i circular. A partir de l'element mínim principal, l'habitatge, es configura tota la resta d'elements en un espai urbà racional: serveis, espais lliures, vies de circulació, llocs productius.

La crisi econòmica dels anys trenta i la II Guerra Mundial tallen la major part de les experiències de planificació a llarg termini i imposen altres plantejaments que responen a una lògica d'emergència. La proposta de ciutat funcional només es posarà en pràctica de forma parcial. Alguns elements, trets de context, han arribat a caracteritzar part de les ciutats actuals, com ara el concepte de zonificació (zones residencials, de serveis, industrials ...). Això reforçarà les funcions privilegiades de la ciutat (funcions terciàries), la densificació de les perifèries sense serveis i

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

equipaments, o les vies d'accés al centre amb els consegüents problemes de congestió.

4.1.4. El capitalisme avançat i la ciutat

El capitalisme avançat del final del segle XX ha configurat un nou marc econòmic i social amb unes repercussions territorials molt importants que han afectat de forma especial les ciutats. La reestructuració econòmica, la producció flexible, el creixement desbordat de les ciutats, les noves formes de comportament social o les estratègies de planificació urbana són factors que cal tenir presents.

4.1.4.1. La reestructuració econòmica i la descentralització productiva

A partir dels anys seixanta, l'organització de l'activitat econòmica va entrar en un període de profunda transformació, que inicia un canvi en l'estructura de l'economia mundial. El procés de transformació és accentuat i accelerat per la crisi dels anys setanta. L'ampliació de mercats, la utilització de les noves tecnologies i estratègies d'organització empresarial serveixen de formes d'ajustament per tal de crear alternatives a l'acumulació de capital.

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

L'interès pel control dels mercats estarà en relació amb el creixent procés de concentració de capital dins els grans grups empresarials que desenvolupen estratègies a nivell mundial. La globalització dels mercats i la internacionalització de l'economia -divisió internacional del treball, especialització d'àrees, sincronització dels cicles econòmics ...- en són conseqüència.

La crisi del petroli impulsa un canvi en les tecnologies de producció i de comunicació, canvi que es generalitza durant els anys vuitanta. La reducció de la importància de les distàncies espacials i la utilització de noves tecnologies possibilita una segmentació de les fases de treball i una descentralització dels processos productius. Hom qüestiona el paper de la gran fàbrica, del sistema fordista; les empreses tendeixen a descentralitzar la seva producció mitjançant dos mecanismes: separant feines entre diferents establiments d'una mateixa empresa o reduint plantilles i externalitzant part de la seva activitat a través de la subcontractació d'altres empreses i de treballadors autònoms. La subcontractació genera una constel·lació d'empreses petites i mitjanes molt dependents de les indústries bàsiques. Els districtes industrials, els parcs d'empreses, són un exponent molt clar del nou mode de producció, tal com està succeint, per exemple, en la indústria de l'automòbil.

La fragmentació de la producció provoca una major especialització de la mà d'obra i permet una reducció dels costos salarials i de la conflictivitat laboral. Provoca, en definitiva, una major flexibilitat per encarar millor els canvis dels factors tecnològics i de la demanda. Tot aquest complex procés suposa, paral·lelament, un augment de

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

l'atur estructural -s'automatitzen els treballs menys qualificats- i un desenvolupament de l'economia submergida -contractes temporals, eventuais i domiciliaris-.

Igualment, l'ús de noves tecnologies augmenta la competitivitat en el mercat i la importància de les àrees més innovadores. Les activitats relacionades amb la investigació, la informació i la gestió cada cop són més importants i es veuen cada cop més sotmeses a un procés d'externalització. El resultat ha estat un important creixement del nombre d'empreses de serveis i l'avenç del terciari en conjunt.

4.1.4.2. L'impacte territorial del capitalisme postfordista i la ciutat difusa

Les noves tecnologies i la reestructuració organitzativa de les empreses tenen un fort impacte territorial, han comportat una nova lògica territorial i urbana. La constitució i difusió dels sistemes d'informació permeten el procés anomenat concentració descentralitzada (Castells 1985). D'una banda es dona la concentració dels centres de decisió, de formació i de finances i, de l'altra, una descentralització dels serveis perifèrics.

A nivell mundial això permet que la seu legal d'una gran corporació pugui estar en un paradís fiscal del Carib, la seu real en una metròpolis mundial com Nova York o Tòquio, mentre que les desenes de societats que la formen poden tenir les seves seus en llocs diferents. Les seves plantes productives, i les empreses subcontractades estan, de fet, localitzades arreu del món.

A nivell local, la relocalització de la inversió i de les indústries tendeix a afavorir les ciutats no metropolitanes, que queden allunyades dels grans nuclis industrials, punts de conflicte i generadors d'externalitats negatives. Això va acompanyat també d'una reducció de la taxa de creixement demogràfic o de pèrdua de població en les àrees metropolitanes. La població es desplaça cap a àrees residencials dels extrems metropolitanos, les ciutats mitjanes i les zones rurals que ofereixen una major qualitat de vida.

Tot al contrari, la gestió i la direcció de les empreses tendeixen cada cop més a estar concentrades espacialment i a organitzar-se corporativament en grans centres de decisió, ubicats en el cor de les ciutats. Els serveis d'alt nivell, l'anomenat terciari superior, tendeixen a situar-se en el centre de negocis de les grans ciutats. Això ha arribat a provocar una dualitat intrametropolitana, perquè a molt poca distància conviuen llocs amb un espectacular creixement i punts amb un grau de deteriorament notable.

La nova relocalització de les indústries i la disminució de població s'ha confós en algun moment amb un procés de desurbanització i de declivi de la ciutat. A conseqüència de la desconcentració de la producció i de l'esponjament en la residència s'ha creat una nova reorganització espacial de la ciutat i de la seva àrea urbana, que ha creat polaritats alternatives diferents entre el lloc de treball i el lloc de residència i un alt grau de mobilitat pendular.

Aquesta mobilitat arriba a dibuixar un espai urbà funcional, una ciutat real que ha superat els límits administratius on la gent viu, treballa, consumeix i té una identitat

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

cultural comuna. En aquest sentit hom no pot parlar de desurbanització. Avui, un alt percentatge de la població occidental viu en àrees metropolitanes i grans ciutats que, en molts casos, segueixen una nova tipologia d'urbanització molt diferent de la generada per l'economia fordista -zonificada i aglomerada-, per donar pas a una ciutat físicament discontinua, difusa en el territori i que pot arribar a basar-se, d'una manera complexa, en espais amplis d'abast regional.

Al llarg de la segona meitat dels anys vuitanta les ciutats s'han vist novament com un element clau per al desenvolupament econòmic. S'hi concentra la diversificació sectorial, els recursos informacionals, la mà d'obra qualificada, les infraestructures de comunicació, els serveis avançats ... Són, en definitiva, focus d'innovació i difusió i punts de connexió regional, nacional i internacional. Les ciutats desenvolupades tenen un paper estructurador de l'economia, la societat i el territori.

4.1.4.3. La cultura urbana i els canvis socio-econòmics

L'èxit de la cultura urbana ha propiciat un canvi de valors substancial, el triomf de l'anomenada revolució urbana. L'expansió de la cultura urbana explica que fins i tot en entorns rurals el *modus vivendi* estigui profundament urbanitzat. El maniqueisme camp/ciutat ha perdut el sentit conferit per la revolució industrial, com ironitzava magistralment el cineasta Rommer en la seva obra *L'arbre, le maire et la médiatèque*.

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

El consum de la ciutat per part dels seus habitants i per part de la població de la seva àrea d'influència és un símbol dels valors urbans. S'ha parlat molt de les *ciutats educadores*, en referència al paper que desenvolupen com a centres divulgadors i redistribuïdors de coneixement. La ciutat, per la seva dinàmica pròpia absorbeix totes les innovacions tècniques i assimila qualsevol forma nova d'expressió i de relació social, a més de contenir l'avantguarda cultural de la societat.

Els canvis introduïts en el nou sistema capitalisme postfordista han anat acompanyats de canvis socio-culturals importants que afecten la ciutat, la seva fisonomia, organització i ús. Un canvi fonamental a nivell cultural és la transformació de la família nuclear patriarcal. La incorporació massiva de la dona al treball ha fet modificar tant l'estructura familiar com les pautes d'organització espacial i la necessitat d'uns serveis personals que abans feia la dona des de la llar. L'esfera privada, l'esfera social i l'esfera productiva n'han resultat modificades.

La reducció de la natalitat, del nombre de fills per família, l'augment dels divorcis i separacions ... són factors que comporten la reducció progressiva del nombre mitjà de persones que viuen en una llar i la individualització de la vida quotidiana. Aquest fenomen provoca un canvi en el tipus d'habitatge -més reduït- i en la utilització de l'equipament col·lectiu. De la mateixa manera, l'increment de les taxes d'envelliment de la població crea una demanda radicalment diferent en característiques i en quantitat dels serveis i del patrimoni urbà.

Un altre tipus de canvi cultural dins les ciutats actuals occidentals és la reivindicació d'una ciutat més humana i la recuperació dels seus valors estètics,

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

culturals, històrics i tradicionals ... És la demanda de la ciutat com a espai de qualitat per arribar a una millora de la vida urbana, un dels postulats de les societats desenvolupades. Però també és el fet de recuperar la ciutat com a espai viscut i d'identificació de diferents grups o subcultures urbanes.

De les ciutats parteix també el desenvolupament dels valors ecologistes de reivindicació de la natura i dels espais oberts, de crítica del deteriorament del medi i d'allò artificial. Aquesta tendència porta, tot al contrari de l'anterior, a valorar la descentralització i la descongestió de les àrees urbanes en favor d'àrees rurals.

4.1.4.4. Polítiques urbanes i gestió de la ciutat

Els factors econòmics i tecnològics del sistema global i la nova percepció cultural i vital de les ciutats per part dels seus habitants han portat a importants canvis en les polítiques de renovació i desenvolupament urbà de les últimes dècades.

Entre els anys cinquanta i setanta, coincidint amb una etapa de ràpida expansió de les ciutats, les polítiques urbanes s'enfoquen a controlar i dirigir el fort creixement urbà: creació de xarxes d'accés, desenvolupament residencial, establiment dels usos del sòl ... La crisi dels anys setanta fa replantejar les polítiques anteriors basades en el creixement quantitatiu de la ciutat i genera propostes d'intervenció i renovació del teixit urbà ja existent. Dins d'aquestes formulacions s'inclouen les rehabilitacions dels centres històrics i la millora de les àrees degradades.

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

De mitjan dels anys vuitanta ençà, la represa del creixement econòmic, la urbanització terciaritzada, la progressiva internacionalització dels mercats i les noves formes de consum de l'espai d'oci plantegen nous reptes a unes polítiques que tendeixen a fer intervencions a gran escala dins el teixit urbà.

La desaparició de les limitacions espacials i el creixent moviment dels capitals inicia la competència de les ciutats per atreure noves inversions, per poder mantenir i augmentar la seva vitalitat econòmica. En aquest moment les particularitats de cada ciutat esdevenen més importants: bones infraestructures i serveis, mà d'obra qualificada, medi atractiu, qualitat ambiental, baixos índexs de criminalitat... Les polítiques urbanes són un element actiu a l'hora de promocionar i adequar la ciutat. Des de crear una imatge de marca individualitzada per a la ciutat, passant per diferents estratègies de dotació d'àrees d'innovació tecnològica o revitalització d'àrees centrals amb actuacions de caràcter singular o simbòlic, fins a organitzar grans esdeveniments culturals o esportius.

En molts casos això ha comportat la *deregulation*, la supressió progressiva dels instruments d'intervenció pública ordinària donant pas a la fórmula del *gran projecte*. Aquestes actuacions -públiques o privades- sobre desenvolupaments específics a la ciutat, que sovint no tenen en compte cap forma de planejament general, tot i aportar beneficis ràpids, tendeixen a incrementar les jerarquies territorials a l'interior de les ciutats.

Un altre problema que es planteja avui al govern de les ciutats és la fragmentació administrativa. La majoria de les grans ciutats, enteses com a ciutats

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

reals d'abast metropolità, no compten amb estructures administratives pròpies que permetin tractar els problemes que es plantegen a escala metropolitana: planejament urbanístic, grans infraestructures, transport, polítiques redistributives i de prestació de serveis ... D'altra banda, l'estructura fragmentada possibilita presentar com a problemes interadministratius, conflictes plantejats entre diversos grups socials que viuen en diferents àrees de la ciutat, administrativament segregades. Aquesta fragmentació i una manca de coordinació pot influir negativament en la localització de noves inversions econòmiques (Nel.lo 1990).

4.2. La ciutat desigual

A les ciutats hi cristal·litzen una àmplia gamma de mons socials, que són fruit de les velles i les noves formes de desigualtat social i s'exterioritzen en diferents estils de vida.

Els processos de desindustrialització i terciarització que han afectat els últims anys les grans ciutats desenvolupades han alterat clarament la diferenciació social i urbana. La diferenciació social té una clara traducció territorial, que a la ciutat es fa especialment evident i contrastada. L'espai urbà és una expressió dels grups socials que hi viuen i de les seves relacions. Tractarem en primer lloc els factors de diferenciació socio-econòmica i la seva traducció en la morfologia de la ciutat. En segon lloc tractarem els elements que formen l'estructura urbana.

4.2.1. Desigualtat social a l'espai urbà

La diferenciació social és deguda a la conjunció de diversos factors. Entre els mecanismes explicatius més importants trobem els d'ordre econòmic (ocupació, localització del mercat de treball, localització i condició residencial ...) i els de caràcter demogràfic: edat, sexe, origen.

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

El model capitalista fordista va permetre la creació d'un ampli i estable estrat de població treballadora. La reestructuració econòmica, la nova organització flexible de la producció i el pas a una societat terciaritzada ha provocat un canvi en el mercat de treball i en l'estructura ocupacional.

D'una banda, la degradació del sector industrial, cada cop amb menys presència sindical, ha donat pas a la proliferació d'empreses de règim laboral irregular i al treball industrial a domicili. Aquest procés implica, per a certs sectors de la població, reduir les oportunitats per aconseguir certa estabilitat. Això que obliga cada cop a més gent a viure de l'*Estat del benestar*, va en detriment d'una classe treballadora estable i a favor de la pèrdua de cohesió social i d'identitat de classe (García 1990).

D'altra banda, el procés de terciarització ha potenciat certs tipus d'ocupacions lligades a noves funcions de serveis, que han fet necessari el procés d'adaptació dels treballadors (reciclatge, formacions professionals ...). Tanmateix, això no ha impedit la formació d'una distribució de l'ocupació marcadament polaritzada i amb uns ingressos diferenciats. Per un cantó els professionals, tècnics i administratius d'alt nivell, amb molt bona remuneració. I per l'altre, una sèrie de feines que demanen poca qualificació i formació i que, per tant, tenen una remuneració generalment reduïda.

La classe mitjana-alta consolida la seva posició social: increment del pes relatiu de directors i gerents d'empreses, de tècnics i professionals. Professionals que solen ser persones altament qualificades i que formen grups que s'organitzen corporativament per defensar interessos de classe. L'augment d'aquesta força de

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

treball d'alts ingressos, juntament amb noves formes culturals dins la vida quotidiana, porta a un procés d'aburgesament d'aquests estrats que, en última instància, es basa en una àmplia oferta de mà d'obra amb salaris baixos (Sassen 1991). Els restaurants cars, els habitatges i hotels de luxe, les botigues especialitzades i els serveis de bogaderia que s'han multiplicat dins el nou paisatge urbà il·lustren aquesta tendència.

L'edat també s'ha convertit en un factor important de diferenciació social. La pèrdua de llocs de treball formal ha afectat de manera sensible a la població jove que cerca una ocupació estable. Aquest problema s'agreuja per als joves que no han accedit a una formació i especialització adequada. En aquests casos els sectors més afectats són els fills de classe mitjana-baixa i els fills de treballadors immigrants que per manca de recursos per a la seva formació i les necessitats peremptòries de trobar feina es veuen abocats generalment, i en el millor dels casos, a ocupacions casuals i mal pagades. A l'altre extrem de la piràmide d'edats trobem la població jubilada que ha vist reduït, en el marc de la cultura urbana, les formes tradicionals de protecció familiar i comunitària, i depèn d'uns ingressos reduïts.

El capitalisme accentua els desequilibris territorials en termes de riquesa, benestar i desenvolupament. La creació de nous llocs de treball i la promoció social dels habitants són dos mecanismes que creen desequilibris locals, regionals i internacionals i, per tant, estimulen la mobilitat de la població. La major part dels immigrants que arriben a les ciutats tenen una escassa qualificació i poc poder econòmic. La societat receptora sol establir mecanismes de resposta, com els prejudicis socials contra els grups ètnics o culturals nousvinguts o les lleis

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

discriminatòries que dificulten la seva integració. A la majoria de ciutats dels països del capitalisme avançat les zones amb característiques ètniques cada cop són més diferenciades.

Joves, ancians i immigrants són els més afectats per un altre fenomen que aguditza la diferenciació i la desigualtat social i que té una forta plasmació sobre el territori. Aquest és l'accés al mercat de l'habitatge que, dins les transformacions actuals urbanes, tendeix a una polarització creixent.

La planificació urbana és emprada com a mecanisme de correcció de les desigualtats socials dins les ciutats, des de fa ja unes quantes dècades. Els serveis personals que pot oferir una ciutat (ensenyament, assistència social, sanitat, cultura ...) poden arribar a esdevenir mecanismes de redistribució social i constituir un element d'acostament progressiu cap a la qualitat de vida. Tanmateix, la major part dels avantatges derivats de la provisió de serveis socials avançats ha tendit a beneficiar, no als grups més marginats de la ciutat, sinó a les classes mitjanes urbanes. L'accés a aquests serveis està esbiaixat per la disposició d'informació i per la capacitat de superar els mecanismes burocràtics necessaris per obtenir-los.

Els especialistes han definit la ciutat actual com un espai dual on es poden trobar zones de creixement econòmic important, de prosperitat social i cultural i, al mateix temps, zones de fort deteriorament, d'economia submergida i de delinqüència i abandó, on apareixen estratègies individuals de supervivència en la vida quotidiana, supervivència econòmica i funcional dins la ciutat (Castells 1985).

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

Els factors analitzats no són els únics que generen la diferenciació urbana, però avui són els més presents a l'hora d'explicar els comportaments que porten a la segregació espacial de les classes o grups socials en els espais urbans, tal com analitzarem en l'apartat següent.

4.2.2. L'estructura urbana

La ciutat actual tendeix a ser un espai múltiple amb realitats territorials econòmiques, socials, culturals, infraestructurals molt diverses i canviants i no sempre ben integrades. La diversitat i les desigualtats de la ciutat es plasmen en aquesta estructura urbana, en què hom pot analitzar com es comporten l'espai de la producció i l'espai de la reproducció social.

4.2.2.1. L'espai de la producció

Poques ciutats tenen un ús predominantment residencial, ja que l'element estructurador de la ciutat és la producció. L'espai de la producció està format per un centre de negocis direccional, la indústria, els serveis i el comerç.

4.2.2.1.1. El centre de negocis

En un moment en el qual els agents sòcio-econòmics demanen una recentralització de funcions terciàries superiors, els cors de les ciutats s'han revaloritzat i han adquirit un important prestigi gràcies a operacions de renovació urbana i de qualificació de l'entorn. Són aquests centres -que no sempre han de coincidir amb el *centre històric*- els punts de localització de les activitats comercials i els serveis financers i productius més especialitzats, activitats que dominen per sobre de la resta d'usos, i esdevenen la funció dominant. És el que els estudiosos anomenen el sector central de negocis, el *Central Business District (CBD)*.

El centre de negocis no és una zona estàtica en el temps, més aviat el contrari. Fins a la primera meitat del segle XX era encara una àrea d'activitats i usos del sòl heterogenis: residencial, comercial, industrial, institucional ... A la segona meitat del segle XX l'ús residencial, les indústries i els comerços majoristes han estat desplaçats pel comerç minorista i pels edificis de gestió i serveis.

En aquestes àrees els preus del sòl s'han disparat, el mercat del sòl actua com a filtre i les activitats més rendibles han desplaçat les activitats més dèbils. Aquest fet, però, ha aguditzat tensions territorials i socials: dualitat entre zones de gran prosperitat i d'altres deteriorades i de pobresa, desvitalització urbana d'àrees exclusivament terciàries, creixents dificultats d'accés i de trànsit.

La tipologia dels edificis sol distingir aquestes àrees direccionals: en les ciutats anglosaxones els edificis solen ser els més elevats, mentre que a les ciutats

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

mediterrànies aquesta primàcia pot ser compartida amb blocs d'habitatges. Els edificis del centre de negocis es distingeixen unívocament pel seu alt preu de compra o de lloguer.

El *CBD* no és homogeni ni uniforme espacialment, en molts casos hom pot diferenciar entre el seu epicentre i la zona de transició. El nucli correspon a la part amb major intensitat d'activitats econòmiques i socials, amb una gran ocupació diürna. En canvi l'ocupació nocturna és gairebé nul·la perquè la gran majoria de les persones que hi treballen no hi viuen, fet que comporta importants fluxos diaris en hores punta i problemes de congestió.

La zona de transició té una estructura més difusa i menys clara que el nucli. És l'àrea d'expansió del nucli, caracteritzada per activitats tan variades com indústria lleugera, petit comerç, transports o magatzems. En la zona de transició encara hi ha un cert ús residencial, que en alguns casos està deteriorat i ocupat per grups marginals.

4.2.2.1.2. La indústria

L'impacte de la indústria en l'estructura urbana ha estat fonamental. Les primeres fàbriques varen coincidir amb els tallers de reduïdes dimensions del mercantilisme precapitalista. S'instal·laven en edificis no especialitzats, formant una amalgama de

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

tallers i habitatges amb deficiències infraestructurals importants, en el centre de la ciutat.

El capitalisme avançat, amb la indústria dominada per la gran empresa, va provocar la relocalització de les fàbriques en altres indrets de la ciutat. Les fàbriques necessiten espais amplis a causa del seu gran volum i a les exigències tecnològiques de les cadenes de muntatge. El resultat fou el desplaçament a la perifèria urbana i el consegüent creixement de la superfície de les ciutats.

La relocalització d'indústries va seguir diversos criteris, com ara l'economia d'escala de concentració d'altres indústries similars, infraestructures generals com les de transport i l'existència d'un teixit d'establiments productius que donen servei a la indústria. La crisi econòmica afectà especialment la gran indústria manufacturera tradicional. Només podrien sobreviure les que es plantejaven una forta inversió de capital fix per tal de reduir els llocs de treball i incrementar la producció.

Les noves tecnologies permeten una descentralització de la producció en llocs geogràficament separats i les indústries han tendit encara més a situar-se a les perifèries, a les segones corones metropolitanes i a les ciutats mitjanes. En aquestes àrees, el mercat de treball és molt més flexible que en les àrees metropolitanes, on està sindicalment organitzat i on el sistema contractual és molt més rígid. El desenvolupament perifèric el propicia també el progrés d'una economia submergida basada en petites empreses que poden dependre o no d'una seu central.

Es creen districtes industrials molt especialitzats i formats per múltiples empreses interrelacionades entre si i amb un alt grau de flexibilitat enfront de la

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

rigidesa del model de *concentració* industrial. L'òptim per a la localització i la inversió industrial no es redueix a un centre urbà sinó a un conjunt de centres estructurats en sistema de ciutats amb una clara divisió del treball.

Per renovar la seva base econòmica les ciutats han entrat en competència i intenten atreure les indústries amb més valor afegit i menys contaminants. Mantenir els usos del sòl industrial a la ciutat per tal d'estabilitzar el seu teixit econòmic a partir de la diversificació i no només a partir dels serveis, torna a ser una política per a les ciutats. És la indústria i no tant els serveis, el que impulsa el desenvolupament tecnològic (Belil 1994).

4.2.2.1.3. Els serveis

Els serveis, com hem vist, han tendit a localitzar-se al centre de les ciutats. Això ho motiven per múltiples factors, especialment el prestigi del cor de les ciutats, dotats d'una gran càrrega simbòlica; la necessitat d'alta accessibilitat des d'aquests serveis als centres d'investigació i innovació i al mercat de mà d'obra qualificada; una plantilla reduïda i un alt valor afegit que no necessiten grans espais; i la importància de la densitat de relacions personals que el centre fa possible.

El resultat d'aquestes preferències de localització és l'increment dels desequilibris territorials entre centre i perifèria, la major fragmentació funcional de l'espai i la sobrevaloració del sòl en les zones cèntriques. Els serveis especialitzats

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

atreuen altres tipus de serveis menys especialitzats, de consum final o dirigits bàsicament al ciutadà: comerç, transport, crèdit i assegurances, ensenyament, sanitat, restauració ...

La dimensió i l'especialització dels serveis ha anat creixent amb el capitalisme, fins al punt d'ocupar gran part de la població de les economies més avançades. Durant un cert temps els experts han defensat l'estabilitat del sector terciari, d'un terciari amb vida i dinàmica pròpies, sobretot en relació als serveis productius. A hores d'ara predomina la idea que els serveis a la producció van estretament lligats a les necessitats de la indústria, a la qual s'adapten i deuen la seva raó de ser. Els serveis amb més importància són les activitats de processament d'informació destinades a optimitzar la gestió de la producció (Castells 1989).

4.2.2.1.4. El comerç

El comerç és una activitat fonamental de les ciutats i un important element estructurador. El cicle històric que ha seguit el comerç pot ésser sumariat en tres fases: els mercats periòdics, un sistema de petits i mitjans comerços, un sistema de grans centres comercials. Aquest cicle pot explicar-se pels processos de forta concentració i capitalització que ha viscut, d'una manera similar a la indústria.

El centre de negocis ha estat sempre el principal nucli comercial de la ciutat i, per tant, afavoreix la centralitat comercial. D'altra banda, el comerç també ha patit la

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

periferització selectiva, que ha conduït a la dispersió del comerç més banal, que cerca competir amb els establiments petits i mitjans instal·lats en tota la ciutat. La interrelació de les dues lògiques, la centralitzadora i la dispersadora, explica l'efecte del comerç en l'estructura urbana de la ciutat.

Els grans centres comercials, consumidors de molt d'espai, solen localitzar-se fora del centre urbà, fins i tot en l'extraradi de la gran ciutat. Envoltats de grans superfícies d'aparcament, vora nusos de carreteres ràpides, actuen com un pol concentrador de comerços semiespecialitzats. Els grans centres es concentren en el consum massiu de mercaderies, amb ràpids beneficis. Els comerços petits i mitjans poden sobreviure concentrant-se en serveis i productes especialitzats.

4.2.2.2. L'espai de la reproducció social

L'espai és una dimensió social bàsica, en el sentit que els processos de diferenciació social s'hi materialitzen. Alhora aquest espai actua també com a mecanisme de diferenciació social.

Les transformacions ja apuntades en l'estructura econòmica han portat canvis en l'estructura socio-territorial i en les formes de vida de la població. Processos de polarització social amb un increment de les desigualtats en les rendes, situacions cròniques de marginalitat centrades en col·lectius i zones molt localitzats, increment de la demanda de qualitat de vida com a conseqüència de l'augment dels nivells

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

culturals de la població. L'efecte en l'estructura de la ciutat d'aquests canvis es caracteritzaria per l'existència de forts desequilibris territorials amb un augment de la segregació funcional i social. Es creen dos tipus d'espais molt diferents dins de l'àmbit de la ciutat: per un cantó, zones molt dinàmiques econòmicament i àrees residencials amb una alta qualitat mediambiental; i per l'altre cantó àrees en declivi, perifèries deprimides amb un procés creixent de marginació.

Aquestes zones deprimides són configurades per illes de pobresa situades als barris antics i per àrees perifèriques. Les primeres pateixen el fenomen anomenat *gentrification*, que provoca l'expulsió dels grups socials de rendes baixes incapaçs d'assumir el creixement elevat dels preus dels habitatges que ha provocat la renovació i la demanda de centralitat urbana. Les àrees perifèriques concentren els habitatges de baix cost i compleixen la funció de dormitoris socials. Són zones que difícilment ofereixen equipaments i serveis de certa qualitat.

La projecció social en l'espai urbà afavoreix el manteniment de grups socials aïllats territorialment. El territori no només reflecteix les relacions socials, sinó que esdevé un element bàsic on aquestes es reproduïxen i amplien. La segregació espacial evita la barreja dels diferents grups socials. I produeix una visió fragmentada de la ciutat, de manera que els habitants d'un barri benestant poden arribar a pensar que no existeixen desigualtats, que no hi ha pobresa en la seva ciutat. El resultat és que els individus tenen una visió fragmentada de la ciutat que impedeix la formació d'una consciència global de les desigualtats i impedeix encara més la cohesió social.

4.3. La interdependència de les ciutats en el món actual

Vivim en un món global, on els processos econòmics, culturals i polítics són fortament interdependents. Tots els racons del planeta estan integrats en un sistema de relacions entre estats, entre multinacionals i, també, entre ciutats.

Les grans urbs participen de manera especial en el procés de globalització, tot integrant-se en una xarxa mundial jerarquitzada de ciutats. La vàlua d'una ciutat no pot ser mesurada només pel volum de la seva població o l'extensió del seu espai construït. Les ciutats del món subdesenvolupat són *ciutats grans*, en població i superfície, però no són *grans ciutats* com les dels països desenvolupats. La importància de les ciutats es mesura cada cop més per les funcions que ofereixen al seu territori i per la relació que estableixen amb la resta del sistema de ciutats.

En primer lloc revisem el procés de mundialització de les grans ciutats dels països rics, des de les quals es domina funcionalment tot el planeta. En segon lloc analitzem les ciutats grans dels països pobres, en relació al sistema mundial de ciutats i en relació a les seves peculiaritats socio-econòmiques.

4.3.1. Les grans ciutats mundials del món desenvolupat

El sistema capitalista té una inèrcia intrínsecament expansionista que el porta a abastar el màxim d'activitats i territoris possibles. La mundialització del sistema, en bona part possible per les noves tecnologies de la informació i de la telecomunicació, ha estès a tot el planeta el paper central de les grans ciutats dels països desenvolupats.

Les metròpolis mundials tenen papers diferenciats en el sistema mundial de ciutats, en el qual unes resulten privilegiades mentre unes altres estan subordinades. Les raons d'un paper o altre són múltiples: una situació geogràfica privilegiada, una especialització socio-econòmica determinada, una evolució històrica diferent, l'efecte de polítiques urbanes ... El sistema econòmic utilitza el cúmul de circumstàncies que defineixen el paper d'una ciutat i la discrimina funcionalment en la xarxa mundial de ciutats.

En aquesta xarxa cada ciutat té funcions especialitzades que determinen la seva posició en el sistema econòmic global i la seva prosperitat individual. La situació de les societats en el context mundial queda reflectida en el paper, la dimensió i les característiques de les seves grans ciutats.

La preponderància de les grans ciutats en un sistema integrat internacionalment es tradueix en primer lloc en l'obtenció de plus-vàlues del territori que l'envolta, però sobretot en els beneficis que obté de la resta del món, les funcions que la singularitzen de la resta de ciutats del món.

4.3.1.1. Les funcions de les ciutats mundials

Tot i que les tasques clàssiques de les ciutats com a centres regionals o nacionals es mantenen, la globalització de l'economia i de la informació ha donat lloc a un canvi en l'abast de les funcions urbanes. Malgrat que el grup de ciutats mundials principals es manté, moltes altres aspiren avui a convertir-se en ciutats internacionals mitjançant la definició d'un perfil funcional que les permeti situar-se en la xarxa internacional de fluxos.

L'especialització i la intensitat de les funcionalitats de les metròpolis determinen la seva jerarquitzaació a nivell mundial. El pas del sistema capitalista d'escala estatal o continental a escala mundial s'ha traduït en la potenciació de ciutats que concentren les funcions directives més importants. En un pla teòric, és possible que cada gran ciutat s'especialitzi en un sector econòmic o social determinat. A la pràctica, un nombre reduït de ciutats s'han anat convertint en centres catalitzadors de gran part de l'activitat mundial.

Les seus de les institucions polítiques internacionals estan localitzades en una sèrie limitada de ciutats, reconegudes com a capitals administratives de cada organització. Nova York, París, Ginebra, Estrasburg, Brussel·les o Viena són valorades com a centres de direcció de les Nacions Unides, l'Organització Mundial de la Salut o la Unió Europea.

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

La concentració de funcions és especialment notable en l'activitat mundial de tipus comercial, financer i de decisió econòmica. Les borses de Tòquio, Frankfurt, Londres o Nova York concentren la major part de moviments borsaris, i la seva dinàmica té, doncs, una incidència directa i immediata en la resta de borses de tot el planeta. En el terreny bancari a més de les metròpolis anteriors cal comptar amb París, Zuric o Xicago, com a llocs que concentren el gruix dels dipòsits bancaris i la seu dels principals bancs internacionals.

Les seus de les principals multinacionals, segons el volum de negoci, tendeixen a concentrar-se en un nombre limitat de grans ciutats: novament Nova York, Londres, Tòquio, París o Xicago, però també La Haia, Los Angeles, Detroit o Osaka. D'altres ciutats s'han convertit en nusos d'intercanvi de mercaderies, punts de ruptura de càrrega i interrelació de xarxes de transport. El port de Rotterdam és el més extens del món, l'aeroport de Nova York el de major volum; Londres i Frankfurt també es distingeixen com a importants nodes de comunicacions internacionals.

Les capitalitats científica, cultural i artística es concentren en unes quantes ciutats que han esdevingut les *capitals socials* del planeta (Albet 1991): Nova York, París, Londres ... La centralitat derivada de la funció religiosa fa que ciutats com Roma, Jerusalem o La Meca siguin suficientment atractives per conferir una dimensió mundial a la seva centralitat. L'atractiu turístic derivat dels trets culturals pot ser superat per trets paisatgístics o infraestructurals, com en el cas de Venècia o Miami, o per esdeveniments eventuais de tot tipus, com els jocs olímpics de Barcelona, Atlanta o Sidney.

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

El corol·lari dels *rankings* de funcions és que una llista selecta de metròpolis mundials apareixen reiteradament com a capdavanteres en el desenvolupament de les diverses activitats econòmiques i socials del capitalisme avançat. Ciutats com Nova York, Londres o París són les *grans capitals* mundials, i són considerades el màxim exponent del dinamisme i el progrés del món.

4.3.1.2. Les ciutats europees

El continent europeu és una zona altament urbanitzada. Les ciutats constitueixen els eixos que structuren el seu territori, són els centres d'una intensa xarxa de fluxos: d'intercanvis de persones, de capital, de serveis, d'informació ... Són punts neuràlgics amb una gran capacitat d'innovació i decisió.

La major integració europea ha comportat una major tensió i competència entre les ciutats. Enfront de ciutats que mereixen ja la consideració de metròpolis europees i fins i tot mundials (Londres, París, Roma, Frankfurt, Brussel·les, Milà, Amsterdam ...), n'apareixen d'altres amb una projecció internacional escassa; però la majoria tenen una influència a nivell regional o subregional. El territori europeu mostra un dualisme urbà entre ciutats de grans dimensions amb una alta dotació de serveis, i nuclis mitjans i petits. L'existència d'aquest dualisme respon a un model de desenvolupament econòmic convencional. Les noves tecnologies de comunicació, informatització, i la terciarització estan incrementant la capacitat d'actuació dels

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

centres més petits com a punts de transmissió i de difusió de les innovacions vers les seves àrees d'influència. En conseqüència també és possible parlar d'un lloc per a les petites i mitjanes ciutats dins del sistema urbà europeu.

Les grans ciutats europees tot i ser els motors principals de creixement i d'intercanvi, són també els punts que pateixen més la saturació funcional del sistema i de les desigualtats socials. Són els centres de desenvolupament i d'innovació però alhora l'escenari dels problemes sorgits de les diferents crisis industrials i de la insuficiència dels serveis socials (Castañer 1992).

Aquestes ciutats centralitzen les activitats administratives, directives, financeres i comercials. Intenten fer créixer el seu poder d'atracció per desenvolupar la seva capacitat d'innovació i de difusió. En aquest sentit, la projecció i promoció exterior de les grans ciutats esdevé una funció bàsica dels governs locals i un dels principals camps d'interacció de capital mixt, públic i privat (Castañer 1994). La ciutat pot seguir diverses línies estratègiques prioritàries per mantenir el seu desenvolupament. La millora de la qualitat de vida, del benestar social, la recuperació dels centres històrics degradats, les inversions en infraestructures culturals i en la imatge de la ciutat. El manteniment i la millora de l'accessibilitat a la ciutat amb infraestructures d'accés com el TGV, els aeroports i els ports. La creació i potenciació de centres de distribució i d'intercanvi logístic.

Totes aquestes ciutats, grans, petites o mitjanes, constitueixen un sistema articulat que dona forma a Europa. Els centres urbans i les seves interrelacions són el factor clau de la integració i del dinamisme de les noves regions europees. El bon

funcionament del continent europeu depèn de la capacitat de les ciutats per ordenar el seu territori i garantir el seu progrés continuat, però també de la densitat de relacions d'intercanvi que s'estableixin entre les ciutats.

4.3.2. Les ciutats grans del món subdesenvolupat

Les àrees urbanes dels països subdesenvolupats han crescut demogràficament de forma vertiginosa a la segona meitat del segle XX. Dos factors en són els màxims responsables: la superpoblació i les migracions camp-ciutat.

Els països desenvolupats han realitzat la transició demogràfica de l'antic règim al sistema capitalista en períodes temporals de llargada variable i en diferents contextos històrics. La major part dels països subdesenvolupats han tingut una transició accelerada i han fet en poques dècades allò que els països desenvolupats havien fet en cent cinquanta o dos-cents anys. La intensitat del canvi ha provocat que la millora de les condicions sanitàries i la disminució de la mortalitat infantil no hagin anat acompanyades de la reducció de la fecunditat.

El balanç final és la superpoblació generalitzada dels països subdesenvolupats. L'excedent demogràfic no ha estat assimilat pel sistema econòmic i grans masses de població rural s'han desplaçat a les ciutats a la recerca d'oportunitats i d'una millora de vida. En realitat, moltes vegades la ciutat tampoc els ofereix gaire més, perquè

l'economia del país és pobra i garanteix poc més que la subsistència per a la majoria de la població.

Un dels resultats més palpables de la situació és que ciutats com Mèxic, Sao Paulo, Xangai o El Caire són de les més grans del món, i si mantenen el seu ritme de creixement, cadascuna d'elles pot superar els vint-i-cinc milions d'habitants l'any 2000. Un altre resultat de la superpoblació urbana és la desocupació o la subocupació marginal de forma generalitzada, fins a afectar aproximadament la meitat de la població activa.

Les grans ciutats dels països subdesenvolupats són societats extremadament duals. Han quedat polaritzades socialment entre una minoria molt acomodada i una immensa majoria de pobres, subdividits entre els qui tenen una ocupació i els qui no en tenen cap. La mundialització de la cultura urbana i capitalista, dels valors consumistes, genera conflictes político-culturals. El modus de consum modern, de caire occidental, s'oposa al modus de consum tradicional, hipotecat per la subsistència de les classes amb un estatus misèrrim.

La morfologia urbana reflecteix la situació social, i repeteix la dualitat entre la ciutat dels rics en zones cèntriques amb habitatges i equipaments moderns; i les zones pobres, en uns barris perifèrics desvalguts, amb habitatges barraquistes i sense equipaments.

L'Administració pública sovint s'ha vist sobrepassada per la dimensió d'aquest fenomen i incapacitada per subministrar els serveis més bàsics. Els carrers freqüentment no estan planificats, no disposen de xarxa de clavegueram ni

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

d'abastament d'aigua potable. Els serveis socials elementals, com educació i sanitat, no poden ser garantits. Els salaris estan per sota del nivell de subsistència i no poden compensar la pèssima situació general. El resultat final són grans bosses de pobresa urbana, que poden resultar endèmiques.

El creixement ràpid i l'extensió d'aquest tipus d'assentaments accentua la segregació social i econòmica que existeix en els països subdesenvolupats. La ciutat pobra, la dels desheretats, forma una part fonamental de l'economia d'aquestes ciutats, perquè són un gran mercat per a productes i serveis de poc preu. Alhora són una immensa reserva de mà d'obra molt barata, i aquesta és una de les funcions creixents que tenen les ciutats grans dels països subdesenvolupats en el sistema mundial de ciutats.

4.4. Recapitulació

Les ciutats són avui el medi on viu la major part de la població mundial, els centres de decisions polítiques i econòmiques i els principals focus d'innovació i de difusió de tots els canvis que es generen a la societat. Al costat del seu característic dinamisme, la ciutat mostra un altre tret significatiu: la persistència del seu escenari físic, que ve marcat pel pas del temps i que actua de condicionant pel seu futur. Part de l'estructura i de les funcions de la ciutat són herència del passat.

A l'edat mitjana les ciutats, moltes constituïdes a partir d'antics emplaçaments romans, van adquirint progressivament funcions urbanes i es converteixen en centres especialitzats d'activitats secundàries i terciàries.

Al segle XIV Europa occidental i central està coberta d'una xarxa relativament densa de petites ciutats, amb una població de comerciants i artesans, amb una legislació força acurada respecte als serveis i les infraestructures urbanes i amb uns drets i privilegis adquirits. Són illes que sobresurten per la seva autonomia en un món sotmès a un règim feudal. Aquestes ciutats constitueixen avui un important patrimoni artístic i cultural.

La Revolució Industrial va accentuar la jerarquia preexistent en el sistema urbà preindustrial. Les ciutats centrals passen a ser més importants, ja que tendeixen a

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

localitzar-s'hi les indústries bàsiques, amb capacitat exportadora i un mercat ampli. El capitalisme industrial requereix fàbriques de gran dimensió, amb un elevat nombre d'obrers i, per tant, amb una concentració considerable de població. Tot conflueix a generar un formidable creixement dels centres urbans, creixement que fa perdre a les ciutats la seva dimensió humana: grans perifèries de població obrera amb pèssimes condicions de vida i greus problemes de salubritat.

A mitjan segle XIX apareixen els primers moviments en favor d'una intervenció activa en la planificació de la ciutat. Van evolucionant diferents propostes per regular el seu creixement i/o renovar la seva estructura: superació de les muralles, alineacions de carrers, creació d'eixamples ... A les primeres dècades del segle XIX prosperen les propostes globals de la ciutat funcional nascuda del moviment racionalista.

El capitalisme avançat de final del segle XX configura un nou marc econòmic a nivell internacional amb unes repercussions territorials molt importants que afecten de forma especial les ciutats. La crisi dels anys setanta impulsa un canvi important en les tecnologies de producció i de comunicació. Les grans empreses adopten noves estratègies i es tendeix a la descentralització i a la flexibilitat: reducció de plantilles, subcontractació d'empreses, externalització de funcions... El resultat és una nova lògica territorial i urbana. Descentralització de les activitats productives i concentració de les funcions terciàries avançades (direcció, gestió, investigació i formació, finances ...).

Es produeix un procés d'urbanització de tot el territori, les perifèries es desenvolupen més enllà de les àrees metropolitanes i acullen els nous establiments industrials fragmentats. Al mateix temps que es produeix un creixement de les ciutats mitjanes i de ruralització, es dona un fenomen de constitució de ciutats difuses, en alguns casos de super-ciutats més complexes que les regions metropolitanes i amb greus problemes de coordinació i fragmentació administrativa.

Els canvis introduïts en el nou sistema capitalisme postfordista han anat acompanyats de canvis socio-culturals i demogràfics importants que afecten la ciutat, la seva fesomia, organització i ús. La reducció de la família nuclear, l'accés massiu de la dona al món del treball, la reducció de la natalitat, l'increment de la població vella creen un ús i una demanda radicalment diferent dels serveis i del patrimoni urbà. Un altre canvi important a nivell cultural és la demanda de la ciutat com a espai de qualitat i d'identificació col.lectiva.

Tots aquests factors econòmics, tecnològics i culturals han ocasionat importants canvis en les polítiques de renovació i desenvolupament urbà. Els processos d'internacionalització i globalització han portat els agents actius a definir el perfil funcional de la ciutat diferenciat, a fi de trobar un lloc dins la xarxa de fluxos mundials. Les noves estratègies s'encaren a promocionar la ciutat per oferir un espai atractiu, qualitat de vida, bones infraestructures, espais especialitzats, mà d'obra qualificada i centres d'innovació.

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

La diferenciació social té una clara traducció territorial especialment evident i contrastada a les àrees urbanes. La terciarització de l'economia i la crisi de la indústria han creat una estructura social més polaritzada entre grups de població amb alts ingressos i grups de població amb poca qualificació i baixa remuneració.

Els joves, ancians i immigrants de classe baixa són els més afectats per un altre fenomen que aguditza la diferenciació i la desigualtat social: l'accés a l'habitatge. Avui la ciutat és un espai dual on es poden trobar zones de creixement econòmic important, de prosperitat social i cultural i, al mateix temps, zones deprimides immerses en un seriós procés de marginació.

En el capitalisme avançat la gestió, la direcció i els sectors d'innovació estan cada cop més concentrats a les ciutats i especialment al centre de les grans ciutats. El resultat és l'increment dels desequilibris territorials entre centre i perifèria en afavorir la fragmentació funcional de l'espai i crear una sobrevaloració del sòl en les zones centrals, a més d'ocasionar saturacions. Ben al contrari, les indústries han tendit a situar-se encara més a les perifèries, a les segones corones metropolitanes i a les ciutats mitjanes, àrees amb un mercat de treball molt més flexible i fora de la rigidesa del model de concentració industrial.

Les ciutats s'organitzen en sistemes de ciutats de diferent ordre. La connectivitat d'una ciutat amb el sistema de ciutats i amb la xarxa de fluxos d'informació és un important element de desenvolupament. El sistema econòmic

LA CIUTAT DELS ANYS NORANTA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

utilitza el cúmul de circumstàncies que defineixen el paper d'una ciutat i la discrimina funcionalment en la xarxa mundial de ciutats. En aquesta xarxa cada ciutat té funcions especialitzades que determinen la seva posició en el sistema econòmic global i, també, la seva prosperitat individual.

Un grup selecte de metròpolis mundials apareixen reiteradament com a capdavanteres en el desenvolupament de les diverses activitats econòmiques i socials del capitalisme avançat. Ciutats com Nova York, Londres o París són les *grans capitals* mundials, i són considerades el màxim exponent del dinamisme i el progrés del món. Les grans ciutats són també els punts de saturació funcional del sistema i els majors continents de problemes socials sorgits de les diferents crisis industrials i de la insuficiència dels serveis socials.

En els països subdesenvolupats la morfologia urbana reflecteix la morfologia social, i repeteix la dualitat entre la ciutat dels rics en zones cèntriques amb habitatges i equipaments moderns; i les zones pobres, en uns barris perifèrics desvalguts, amb habitatges barraquistes i sense equipaments.

Kingsbridge seguía creciendo. Hacía tiempo que había desbordado sus murallas primitivas, las cuales ya sólo protegían menos de la mitad de las casas. Habían transcurrido cinco años desde que la comunidad construyó nuevas murallas abarcando los suburbios que se habían ido formando extramuros. Y en esos momentos empezaban a formarse más suburbios fuera de las murallas nuevas. La pradera a la otra orilla del río (...) se había convertido en una pequeña aldea llamada Newport.

Un frío domingo el sheriff (...) atravesó la imponente puerta de la ciudad y enfiló por la Calle Mayor que acababan de adoquinar (...). Al llegar al final de la calle, torció en dirección al recinto del priorato. Y allí, ante sus ojos, se alzaba el motivo del engrandecimiento de Kingsbridge y del declive de Shiring. La catedral.

Era deslumbradora.

K. Follet, *Los Pilares de la Tierra*, 1990

5. La ciutat de Girona en quatre conceptes clau

Les idees desenvolupades en els capítols precedents s'apliquen a la ciutat de Girona, analitzant-la a partir de quatre conceptes clau: permanència, canvi, desigualtat i interdependència.

5. La ciutat de Girona en quatre conceptes clau

Quatre apartats del capítol ("Permanència", "Canvi", "Desigualtat en una ciutat benestant", "Interdependència de Girona amb el territori") desenvolupen les idees presentades en els capítols precedents. Cada apartat està centrat en un dels conceptes clau exposats en el capítol tercer i elaborats per a la ciutat en el capítol quart.

La primera fita d'aquest disseny és introduir els SIG a l'ensenyament secundari obligatori en una àrea de coneixement obligatòria, Ciències Socials, de manera que s'assegura la màxima difusió i aprofitament d'Urbamèdia. La segona fita és facilitar un aprenentatge crític de la ciutat, que ajudi a formar ciutadans conscienciats del funcionament real de la ciutat actual, que els prepari per a l'acció i participació en la societat. La tercera fita és aportar un mètode didàctic que interrelaciona els continguts i els procediments de les diverses Ciències Socials, sobre la base d'una sèrie reduïda de conceptes clau.

5.1. Permanència

Les ciutats no es creen, normalment, d'un dia per l'altre, del no res. Europa té ciutats molt antigues, algunes de més de 2.000 anys d'història. Les ciutats on vivim són fruit de la barreja ensems de grans dinamismes i de grans permanències, moltes de les quals han romàs inalterades al llarg del temps.

Farem una lectura atenta a la ciutat de Girona, tot fixant-nos en les principals permanències que expliquen part de la seva estructura i del seu funcionament.

5.1.1. Terra de pas, encreuament de camins

Girona està situada dins la fosa tectònica que conforma la depressió pre-litoral, en el gran passadís que uneix Catalunya amb Europa i que ha propiciat sempre les comunicacions nord-sud. La ciutat s'estén al peu de les Gavarres, a la vall baixa del Güell, l'Onyar i el Galligants, prop de la confluència d'aquests rius amb el Ter i poc abans del congost que s'orienta vers la plana de l'Empordà. El caràcter de la xarxa hidrogràfica fa que totes les línies de comunicacions s'organitzin en un sistema radial. En la condició estratègica de les comunicacions trobem l'origen i actual centre de tot el sistema urbà gironí.

La ciutat és una terra de pas de persones, d'idees, de mercaderies i, en altres temps, també d'exèrcits. Girona esdevé un pas principal ja des dels romans, quan

LA CIUTAT DE GIRONA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

decideixen crear-hi un recinte emmurallat, precisament vora la via de comunicació més important per a l'imperi romà a la península: la Via Augusta. A l'època medieval Girona es converteix en la *clau del regne* dels comtes-reis de Catalunya i Aragó (Nadal 1992). Arrecerada en les seves muralles, la ciutat-clau esdevé també una ciutat-objectiu per als exèrcits. Fins a Napoleó la ciutat formà part, amb Figueres i Roses, de la xarxa principal d'enclavaments de protecció de Barcelona i, per tant, el lloc de pas dels exèrcits francesos.

El 1862 el ferrocarril va arribar des de Barcelona i va seguir fins a Figueres i Portbou. Peça important de la industrialització, el tren va reforçar i consolidar el paper de Girona com a encreuament de vies de comunicació de nord a sud, de Barcelona cap a França, de Girona cap a Barcelona.

Primer els carrilots de Sant Feliu de Guíxols i d'Olot, i després els tramvies de Palamós i Banyoles, van modernitzar les comunicacions d'est a oest. El transport ràpid de mercaderies i persones cap als principals ports de càrrega de la Costa Brava i cap a les indústries del rera país estava garantit. Amb la nova era que obria el ferrocarril, la ciutat de Girona romaní com el principal punt d'enllaç de les comarques amb l'exterior i de Catalunya amb Europa.

Les comunicacions contemporànies continuen confirmant Girona com un encreuament privilegiat de camins. La N-II i l'autopista A-17 que enllaça el Mediterrani espanyol amb Europa i Catalunya amb la península voregen Girona. L'eix transversal Lleida-Girona passant per Vic arriba ben a prop de la ciutat, al sud, al costat de l'únic aeroport de les comarques.

El futur, el segle XXI, no pot ser altra cosa que l'escenari del reforçament del paper de la ciutat com a lloc de pas privilegiat. L'únic traçat del Tren de Gran Velocitat que unirà Espanya amb Europa passarà per Girona.

5.1.2. Les muralles

Durant uns dos mil anys Girona ha estat una ciutat emmurallada. Els romans construïren un primer recinte, tot adaptant-se a la topografia del terreny amb una estructura triangular. L'establiment d'edificacions i diferents activitats fora muralla, en direcció nord, sud i cap a l'altra banda del riu, va obligar la construcció de nous recintes protegits entre els segles XIV i XV. Al segle XVII, arran de la guerra amb França, va fer-se tot el sistema de baluards i al mateix període es va iniciar la construcció del castell de Montjuïc i les torres defensives que l'envoltaven.

L'ús militar de la ciutat sovint tingué conseqüències tràgiques en forma d'atacs, setges i successives destruccions i reconstruccions. El setge de les tropes napoleòniques a principi del segle XIX va enfonsar literalment la ciutat, amb la destrucció de prop de tres-cents habitatges i la reducció de la població gironina a la meitat (Fabre 1986, p.81).

En general, les edificacions militars van tenir i tenen una incidència enorme sobre la trama urbana de Girona. Bona part dels edificis de la Universitat al campus del Barri Vell pertanyeren a l'exèrcit fins que l'Ajuntament els va adquirir als 80, quan

el govern militar de la ciutat va desaparèixer. Els quarters Álvarez de Castro, immersos en un lent procés de desnonament, són la gran reserva de sòl urbà de l'eixample dels anys 90. L'amplada de la Gran Via i el seu traçat arrodonit es deuen al fet que ocupa el lloc deixat per la muralla medieval-moderna.

Fins al segle passat la ciutat havia estat constituïda per dos conjunts emmurallats: un a la banda est del riu Onyar, el barri antic; i l'altre a la banda oest seguint l'actual Avinguda de Jaume I. Ambdós conjunts, amb els trets propis dels recintes emmurallats i malgrat els successius canvis, conservaven una ordenació molt característica. En els darrers cent anys, i encara més precisament en els darrers seixanta anys, la ciutat ha superat els límits que durant molts segles han marcat les muralles.

5.1.3. Els quatre rius

La relació dialèctica d'amor i d'odi entre la ciutat, els seus habitants, i els quatre rius és una de les grans permanències de Girona. Els cursos fluvials són una barrera a la lliure circulació de mercaderies i persones entre els seus marges. El Ter i l'Onyar han estat, i encara són en part, una barrera física i mental per a la ciutat. La Devesa i el Ter han estat fins al 1992 una mena de frontera que delimitava on acabava la ciutat pel nord, abans de la terra *incognitae* de l'altra vora. La urbanització de Taialà-Fontajau i la construcció del pont nou i del pavelló a Fontajau fan canviar aquesta imatge. L'Onyar ha estat, juntament amb les muralles, la barrera física que ha

LA CIUTAT DE GIRONA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

estructurat la fesomia i el creixement de Girona durant molts segles. Encara avui separa el barri antic de la resta del centre.

L'espai guanyat als cursos fluvials, bé desviats, bé canalitzats, ha estat apropiat pels poders públics i ocupat per activitats molt diverses. El primer cas històricament conegut és que l'Onyar arribava fins als actuals carrers Ballesteries-Cort Reial-Ciudadans (Fabre 1986). El llit del riu fou empetitit i l'espai guanyat va servir de zona d'eixample i de traçat per la primera variant de la ciutat, la qual va permetre desviar el trànsit del carrer de la Força.

La sèquia Monar ha servit per moure molins i per moldre en l'època medieval, quan s'anomenava *sèquia Molnar* (Clara 1983). El seu aprofitament més notable és com a força motora de turbines, aprofitada directament per fàbriques tèxtils com la Coma Cros de Salt o la Grober de Girona. Encara avui la ciutat utilitza electricitat generada per la sèquia a la Central del Molí, al carrer del Perill.

L'abastament d'aigua potable i el clavegueram no serien possibles, tal com són avui, sense els rius. La concentració de més de 100.000 persones al pla de Girona ha obligat a portar l'aigua amb una canonada des de l'embassament del Pasteral, vint quilòmetres Ter amunt i a depurar l'aigua a la planta potabilitzadora de Montfullà. La xarxa de sanejament desemboca als rius des dels inicis de la ciutat i ho continuarà fent en el futur, probablement amb alguna modificació en el punt de desembocadura i en els mètodes de tractament de residus.

Les inundacions periòdiques amb resultats devastadors són una constant de la ciutat. Tots quatre rius són de règim mediterrani, tenen crescudes molt intenses, que poden multiplicar per 10 el seu cabal d'un dia per l'altre. El seu curs fluvial és curt,

exceptuant el Ter, amb una conca de drenatge important. En definitiva han estat i encara són un perill permanent per a la ciutat. Els aiguats s'han repetit al llarg de la història i els resultats catastròfics dels darrers episodis són prou propers: 1940, 1972 (Ribas 1994).

Les institucions gironines han dedicat molts esforços a reduir el perill dels rius, a desviar-los, a canalitzar-los: en definitiva, a intentar dominar-los. La cartografia històrica de la ciutat està dedicada a dues grans preocupacions: les guerres i els rius, a molta distància del planejament (Castells, Catllar, Riera 1992). El cas recent més important és el desviament i la canalització del Güell, arran de les inundacions de 1972. Des de sempre aquest riu desembocava en l'Onyar, no en el Ter com avui, i seguia el traçat del carrer que actualment porta el seu nom. La Devesa era un illot envoltat pel Ter i l'Onyar, fins fa només vint anys.

5.1.4. El creixement cap al pla

La ciutat romana va ser fundada a la zona de la Força vella, de la Catedral, i ha anat creixent sempre de forma cap al pla, mai cap a l'est.

Les muntanyes de Montjuïc i de les Pedreres no són res més que una proposta del marc físic que l'activitat humana ha consolidat per l'efecte d'altres factors. Un element important és, novament, el paper militar que té la ciutat. Les seves muralles de l'est, la major part encara conservades, han estat el llinard d'edificació cap a les

Gavarres. L'existència del castell de Montjuïc, els polvorins i les fortificacions elevades en els turons a l'est de la ciutat van frenar, en part, el creixement en aquesta direcció.

La part moderna, empesa per la configuració del terreny, es va anar formant a la zona més plana, reposant sobre els eixos radials de comunicació que segueixen les grans línies marcades pels rius. Quan la ciutat va superar el recinte emmurallat del Mercadal, en els darrers seixanta anys, va estendre's cap al sud i cap a l'oest, al llarg de les carreteres de Sant Feliu de Guíxols, Barcelona, Santa Coloma de Farners i Salt. Ter enllà, a Fontajau, hi ha a hores d'ara una de les grans àrees pròximes al centre encara per construir. L'evolució de la cartografia d'ocupació del sòl posa en clara evidència aquesta dinàmica.

5.1.5. El centre, seu del poder i símbol de ciutat

El centre urbà és la seu de les principals institucions públiques, el símbol aparent del poder i del benestar d'una ciutat. En el segle XX moltes ciutats han desenvolupat un centre bicèfal: el centre antic i un nou centre més modern a l'eixample.

Girona té un centre antic consolidat, amb una força simbòlica impressionant, que li dona un to peculiar. La població de la ciutat (uns 70.000 habitants), és "poc més que les persones que habiten una illa de cases de Barcelona, o poc més també que les persones que treballen a les dues torres bessones del World Trade Center de Nova York. Però la diferència qualitativa és enorme; la densitat cultural, el pes de més

de dos mil anys d'història, la sedimentació de l'herència de generació darrere generació configura un patrimoni ric i variat" (Nadal 1992, p. 9).

En el centre antic hi ha la seu principal de la majoria d'institucions públiques: Ajuntament, Diputació, Universitat, Bisbat, Col·legi d'Arquitectes, serveis territorials de la Generalitat de Catalunya, delegacions del Govern central ... Una altra gran part de les institucions públiques està situada a l'eixample del Mercadal, on també hi ha el gruix de les seues provincials d'entitats financeres, assegurances i diversos serveis productius.

L'eixample, entre Gran Via i Emili Grahit, el centre modern en puixança, reuneix bastants departaments d'institucions públiques, però sobretot, moltes seues de serveis a les empreses i serveis personals. L'oferta comercial és també abundant, en clara competència amb el comerç del centre antic i del Mercadal.

5.1.6. Feble activitat industrial i creixement demogràfic

Girona és avui una ciutat mitjana a nivell català, amb poc més de 70.000 habitants, amb un nombre reduït d'indústries. El creixement del conjunt d'una ciutat va a remolc de l'activitat econòmica i del creixement humà. Però, el lent ritme demogràfic i productiu ha estat un tret característic de la història de la ciutat.

La població de Girona ha crescut a ritme lent en la major part de la seua història. El sostre demogràfic dels 8000 habitants del segle XIV no fou superat fins

ben entrat el segle XIX. La guerra amb Napoleó fou el darrer gran episodi bèl·lic que provocà una reducció important de la població. Girona ha estat una ciutat sotmesa a tota mena de catàstrofes demogràfiques, conseqüència sobretot de pestes i guerres (Fabre 1986, p. 91).

A mitjan segle XIX la població ratllava els 15000 habitants, xifra que arribà als 17.000 habitants el primer quart del segle XX. En aquests anys d'industrialització, de l'arribada del ferrocarril Barcelona-Portbou, de la introducció de l'enllumenat públic i d'altres avenços tècnico-productius, el creixement demogràfic no fou espectacular però sí visible.

La industrialització de la segona meitat del XIX i primeres dècades del XX fou modesta i limitada. Als anys vint, més de la meitat de les empreses gironines no arribaven a tenir més de 5 treballadors (Alberch, Aragó 1984, p.82). Les filatures, el paper, les foneries i les farineres dels Planas, Junoy, Bosch, Ensesa o Teixidor foren empreses productives de dimensions discretes, però d'un cert pes qualitatiu. Dins aquest panorama, destaca una de les fàbriques gironines amb més incidència econòmica, la Grober, empresa del sector tèxtil que s'acostava al miler de treballadors.

La postguerra començà a ser superada als anys 50, quan la ciutat passa dels 30.000 habitants escassos als 70.000 actuals. A l'Estat espanyol són els anys del *desarrollisme*, del creixement econòmic, del *boom* demogràfic, del turisme. Girona conegué un creixement intens en molts aspectes, però les activitats productives continuaren tenint un protagonisme discret. El resultat actual és una ciutat rica en serveis, en cultura, en patrimoni arquitectònic però poc industrial. Les activitats

industrials s'han anat localitzant als municipis veïns. Les reduïdes dimensions del terme municipal i l'expansió urbana han fet orientar la majoria de les indústries - almenys aquelles que exigeixen un major ús del sòl i preus més competitius- vers la perifèria, fora dels límits municipals: a Sarrià de Ter, Salt, Fornells, Bescanó, Riudellots o Celrà.

Avui, el pes del sector industrial dins la ciutat se centra en el subsector alimentari a causa de la presència de la important fàbrica de la Nestlé. Geogràficament, la localització d'indústries i tallers es concentra prop de les principals vies de comunicació, a la carretera de Barcelona, a la zona de Mas Xirgu i al nord, a la banda de l'autopista, al sector de Domeny.

5.1.7. Ciutat administrativa

Associada a la preponderància militar, la ciutat va adquirir simultàniament un fort perfil eclesiàstic i de centre administratiu.

A la importància com a enclavament militar va afegir-s'hi la concentració d'activitats religioses, la més evident de les quals és la capitalitat del Bisbat. Girona ha estat una ciutat de capellans, monges, esglésies i convents fins fa poc més de trenta anys. Com a seu del Bisbat, la ciutat ha tingut una concentració especial de personal i activitats eclesiàstiques. La vasta extensió del seminari, a la plaça de Sant Domènec, és una bona mesura de la rellevància de les activitats religioses en el passat recent.

En la Girona de menys de 30.000 habitants dels anys 50 l'impacte de centenars de seminaristes i d'autoritats eclesiàstiques era abassegador, més si tenim present l'estatus de què ha gaudit l'església durant vint segles. La imponentia de la catedral vista des del peu de les escales, a la plaça dels jutjats, si la comparem amb la relativa dimensió de la casa de la vila o de la seu de la Diputació parla per ella mateixa. La distribució de les edificacions religioses al segle XIX i la notable extensió de sòl urbà que ocupaven ressalta la seva influència sobre la ciutat.

Molts dels edificis, places i jardins públics del barri antic en són hereus: la plaça de Sant Agustí és situada a l'indret ocupat per l'antic convent que portava el mateix nom, la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona és a l'antic convent de Sant Domènec, mentre que l'edifici de la Casa de Cultura fou seu de l'hospici provincial i el Museu d'Art està ubicat avui en el Palau Episcopal.

Les dimensions militar i religiosa són, en essència, permanències del passat que han deixat una estela: la dimensió político-administrativa. Efectivament, la capitalitat militar i religiosa va anar aparellada amb la político-administrativa. La divisió provincial de 1833 va contribuir a refermar una capitalitat que no ha fet res més que seguir augmentant des d'aleshores. La funció administrativa és una constant de la ciutat al llarg de la seva història. La creació de l'Estat, de l'Administració pública moderna, el seu creixement i engruiximent en els darrers quaranta anys han refermat Girona com a pol administratiu i polític a les comarques gironines. Les delegacions provincials dels ministeris i departaments del govern estatal són totes a la ciutat: centenars de funcionaris hi treballen i milers de persones s'hi desplacen des de les comarques gironines per a fer-hi els seus tràmits burocràtics.

LA CIUTAT DE GIRONA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

El desplegament territorial de la Generalitat de Catalunya a partir dels anys vuitanta s'ha basat ostensiblement en l'aprofitament de les capitals provincials per instal·lar-hi les seves delegacions o els seus serveis territorials. Girona, com Lleida i Tarragona, ha vist reforçada la seva funció administrativa i política. En termes territorials la capitalitat administrativa no ha canviat, ja que el personal i les competències de les delegacions estatals s'han traslladat d'edifici però no de ciutat.

La restitució amb pocs canvis, l'any 1987, de la divisió comarcal de l'any 1936 com a demarcació territorial de la Generalitat no ha representat un interrogant important a la capitalitat administrativa de Girona. Els consells comarcals, ja als anys 90, van rebent lentament més competències i assignació pressupostària, mentre que les diputacions catalanes tendeixen a buidar-se lentament. Però no s'ha plantejat, ara per ara, una descentralització de les funcions que la Generalitat té situades a les capitals provincials. Faran falta uns anys de perspectiva per avaluar si l'Administració comarcal fa variar la capitalitat administrativo-política a les terres gironines.

5.2. Canvi

Les ciutats creixen i canvien profundament a remolc de l'activitat econòmica i el creixement demogràfic. La ciutat contemporània és la màxima expressió de dinamisme, d'obertura a les forces de canvi en el terreny econòmic, cultural i polític. Girona és permanència i, sobretot, canvi, dinamisme. Tot seguit revisem els principals factors de dinamisme i canvi de la ciutat.

5.2.1. L'enderrocament de les muralles

Un dels principals canvis de Girona en el segle XX ha estat l'enderrocament de les muralles. Per a una ciutat militar, *clau del regne* durant segles, la desaparició de les defenses militars no fou simple i va arribar unes quantes dècades més tard que a altres ciutats com Barcelona.

Els estaments militars s'oposaven a la seva desaparició adduint la indefensió davant de possibles guerres foranes i la pèrdua de control policíac sobre la població civil. També era important el vessant econòmic: la pèrdua de patrimoni que representava per a l'exèrcit. En efecte, les muralles i els baluards defensius ocupaven espais considerables a la ciutat, que un cop enderrocats passaven a tenir un alt valor com a sòl urbà. El consistori demanava ser l'únic titular dels terrenys, mentre que l'exèrcit maldava per obtenir contraprestacions per la cessió. Van ser els governs

LA CIUTAT DE GIRONA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

progressistes, durant la I i la II República espanyola, els qui varen desencallar en bona part la qüestió (Fabre 1986). Malgrat haver començat l'any 1895, l'enderrocament de la muralla a l'oest de l'Onyar no va enllestir-se fins als anys 30. El 23 d'octubre de 1868, la Junta Revolucionària de Girona aprovà -poc abans de dissoldre's- un decret pel qual es disposava que l'Ajuntament havia de realitzar un pla de rectificació, millora i eixample de la ciutat que havia de ser la guia per a les posteriors edificacions. Així mateix, s'acordava derruir les muralles i baluards per tal de donar pas a l'expansió de la ciutat. Els esdeveniments polítics i socio-econòmics posteriors van propiciar que els enderrocaments es fessin de forma parcial i en diverses fases. En temps de la II República es realitzà la demolició final i es resolgué la cessió dels baluards a la ciutat.

Els terrenys alliberats han estat dedicats a actuacions públiques. La base dels murs està ocupada per la Gran Via, que forma un semicercle que va de la plaça de Sant Agustí fins la plaça del Lleó. El col·legi Bruguera, els pisos de l'Ajuntament al carrer Bacià, la Cambra de Comerç, l'edifici de Correus i el Mercat d'abastament de la plaça del Lleó estan ubicats on hi havia els cinc baluards defensius de les muralles.

El resultat de tot el procés fou que la ciutat pogué créixer extramurs, cap al pla, cap al sud i cap a l'oest, cap al nus de comunicacions ferroviari que s'havia format vora l'actual estació de la Renfe.

5.2.2. Major control dels rius

La societat gironina ha mantingut una relació dialèctica constant amb els quatre rius de la ciutat: Ter, Onyar, Güell i Galligants. La cartografia històrica està dedicada meitat i meitat a qüestions militars i a la modificació dels cursos fluvials.

Les darreres dècades del segle XX han permès un control molt més gran dels rius. L'Onyar i el Galligants han estat canalitzats en els seus trams urbans, però han estat el Güell i el Ter els més intervinguts. L'embassament de Susqueda, amb el salt del Pasteral, han convertit el riu Ter en un curs fluvial molt menys irregular i amb un ordinari molt minvat. El catastròfic aiguat de l'any 40 sembla lluny de repetir-se, malgrat que els especialistes alerten que no ha desaparegut el perill (Ribas 1994). Per tant, quan el Ter arriba al pla de Girona és un curs fluvial molt més controlat, amb un risc d'inundacions molt menor i, punt important, que permet pensar d'alliberar terrenys dels seus marges per a usos públics. Els terrenys propers al pavelló de Fontajau en poden ser un exemple.

Les actuacions sobre el riu Güell són les que han tingut major impacte en la trama urbana. El curs urbà del Güell es va canalitzar durant els anys setanta i es va variar ostensiblement el seu llit, fins a aconseguir que desembocqués al Ter en comptes de fer-ho a l'Onyar. A l'alçada de l'encreuament dels Maristes, el curs fou desviat en direcció nord, cap a la plaça de braus, directament cap al Ter, en un nou traçat de canal de formigó de poc més de 500 metres.

Avui el Ter i el seu entorn són entesos com un espai d'interès ecològic. La importància de les masses forestals per a l'equilibri natural de la zona, juntament amb les peces d'utilització agrícola intensiva, exigeix un intent de conservació i revaloració. Actualment això passa pel seu ús com a espai d'oci i com a imatge positiva de la ciutat i de la seva àrea urbana. La modificació del Pla General d'Ordenació Urbana de Girona tracta d'integrar plantejaments mediambientals -de millora de la qualitat de vida- amb l'urbanisme. En aquest sentit fa la proposta d'un gran parc «Ribes del Ter», a escala metropolitana. Dins d'aquesta idea quedaria inclosa l'illa del Ter, al peu de Montjuïc, entre Pedret i la zona esportiva del GEIEG a Sant Ponç, com un espai de reserva natural i de no intervenció.

5.2.3. Una ciutat que creix

En els darrers trenta o quaranta anys Girona és una ciutat que creix, que en determinats moments creix molt. Creix quantitativament, tot doblant el nombre d'habitants, triplicant la superfície construïda, augmentant en altura. Un creixement que no sempre és homogeni, controlat o planificat i que malmet la ciutat en molts aspectes. En l'última dècada especialment, creix també qualitativament, millorant les infraestructures públiques i privades, l'oferta de serveis i les condicions de vida de la seva població.

5.2.3.1. Del desordre urbanístic a la planificació estratègica

L'eliminació dels obstacles que representaven les muralles desencadenà l'expansió desordenada de la ciutat. Existí la voluntat de bastir una certa ordenació amb el projecte d'eixample realitzat el 1895 per l'arquitecte Eugeni Campllonch. Ara bé, la superfície ordenada va ser molt reduïda i es van oblidar elements tan importants com els rius, les vies fèrries i els camins, que havien de ser determinants en les configuracions urbanes posteriors. Malgrat les correccions que s'hi fan, la ciutat comença a estendre's de forma anàrquica.

Des d'aquest primer projecte i el següent pla d'ordenació passen més de 50 anys. Anys durant els quals Girona es trobà mancada d'una proposta urbanística àmplia que formalitzés en el territori una idea de ciutat conscient i amb uns objectius col·lectius.

La situació descrita no va trobar arranjament amb els plans d'ordenació successius: 1955 i 1971. Aquests van coincidir amb els anys d'arribada massiva d'immigrants i amb un desordre generalitzat que va permetre saltar-se les normes sense gaires problemes: "De la zona antiga als espais verds i als municipis veïns, la transformació fou una conseqüència del desenvolupament dels anys seixanta i de la gran especulació immobiliària que -tolerada o protegida des dels centres de gestió municipal- bastí la *nova* Girona." (Clara 1991, p. 88).

El Pla General de 1955, d'abast supramunicipal, tot i ser un projecte ambiciós va patir notables mancances i va ser continuadament infringit. El Pla de 1971 no va posar fre a cap de les incorreccions urbanístiques creades. Redactat d'acord amb els

postulats dels seixanta, va assimilar el concepte de progrés a les situacions d'elevat creixement urbà i a la proliferació de grans implantacions industrials (Esteban 1983).

És en aquests anys quan es propugna des dels ajuntaments franquistes la creació de *la Gran Gerona*. D'acord amb l'eufòrica expansió econòmica d'aquells moments el que havia estat un etern problema de manca d'espai a Girona es soluciona amb les annexions arbitràries de diferents municipis veïns.

Amb l'arribada de la democràcia i dels nous ajuntaments es planteja la revisió del planejament urbà dels municipis de Catalunya. A Girona, una sentència del Tribunal Suprem declarava nul el Pla General de 1971 i es posava en vigor automàticament el de 1955. El seu anacronisme va obligar la Generalitat de Catalunya a redactar urgentment unes Normes Subsidiàries conjuntes per a Girona i 7 municipis més de l'entorn, tot esperant un nou Pla General d'Ordenació Urbana. Aquest es concretava per a la ciutat l'any 1986. El desembre de 1993 es va aprovar la modificació d'aquest Pla per tal de recollir els canvis generats per la dinàmica urbana i les diverses gestions municipals en els darrers anys.

Els principals objectius exposats en les Normes de 1981, i recollits també pel Pla de 1986, eren marcar un creixement contingut i equilibrat, de baixa densitat. S'intentava relligar i completar els espais urbans inacabats, donant-los una uniformitat i eliminant expectatives d'especulació. La idea era també homogeneïtzar els serveis al conjunt de la població i millorar la qualitat de la ciutat ja construïda .

El planejament vigent pretén actualitzar l'estructura general del municipi i aportar elements directors de planejament parcial i sectorial. Per exemple, definir les vores de la ciutat parant esment en els processos d'urbanització que limiten amb

espais no urbanitzables i que configuren la primera imatge de la ciutat, donant prioritats a un creixement per consolidació i no per extensió. S'introdueix el concepte de ciutat com a sistema ecològic, integrant a la seva concepció les particularitats físiques del territori: rius, muntanyes, zones agrícoles. Això es tradueix en la protecció de les vores de l'Onyar, en la creació d'un parc *Ribes del Ter* o en la delimitació d'un *cinturó verd* a partir dels perfils dels turons de Montilivi i les Pedreres.

Avui, el present i el futur de la ciutat és planificat des d'una concepció global. Per aquest motiu l'Ajuntament ha engegat l'anomenat "Pla de Ciutat", un pla estratègic impulsat des de l'Administració local i basat en el consens dels agents socials que decideixen sobre el territori. Des d'un punt de vista intern, hom cerca la cohesió social, la qualitat de vida i una major estructuració i equitat entre totes les zones de la ciutat. Des d'una dimensió exterior, a diferents escales (àrea urbana, comarques gironines, Catalunya i Europa) trobar el lloc que Girona vol i pot jugar en cadascuna d'elles.

5.2.3.2. Una extensa superfície construïda

La superfície construïda s'ha multiplicat en els darrers quaranta anys. La ciutat reduïda dins de les muralles s'ha eixamplat cap al pla, però també més enllà del Ter. Montjuïc amunt i més enllà del carrer del Carme hi ha Vila-roja i Font de la Pólvora. La ciutat ha canviat d'escala i ara les seves edificacions es toquen amb les de municipis veïns, tot creant un continu urbà.

LA CIUTAT DE GIRONA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

La urbanització de noves zones com Montjuïc, Sant Narcís, Santa Eugènia, Can Gibert, Germans Sàbat, Vila-roja-Font de la Pólvora, l'Eixample d'Emili Grahit, Montilivi, Palau, Fontajau, Mas Xirgu o Güell-la Devesa ha permès absorbir l'important creixement de població produït des dels anys cinquanta. En algunes d'aquestes noves zones s'han instal·lat les noves empreses, els serveis escolars o sanitaris, els centres comercials i altres infraestructures.

Les edificacions d'alçada s'han anat estenent per tot el municipi. Els cinc o sis pisos del Mercadal o del primer eixample de la Creu han estat abastament superats arreu. Els gratacels de la Devesa i els de la plaça de Catalunya han multiplicat per tres les alçades existents, són visibles des de tota la ciutat i amb el temps esdevindran un testimoni amarg de l'especulació, del *desarrollismo* a qualsevol preu.

La intensa arribada d'immigrants de finals dels anys cinquanta i seixanta, coetània d'un creixement econòmic espectacular en el context polític franquista, explica que Girona s'escampés, es desarticulés per la creació de nuclis d'habitatges separats del centre i mancats dels mínims serveis i infraestructures. Talalà, Pont Major, Vila-roja-Font de la Pólvora o Can Gibert són casos extrems de com la ciutat es va escampar en taques d'edificació aïllades que posteriorment s'intenten relligar amb el nucli urbà.

La fotografia aèria de l'any 1957 ens mostra molt clarament la ciutat abans d'estendre's, amb els primers eixamples vora la plaça Marquès de Camps, el carrer de la Creu i el nou barri de Sant Narcís. Es fan ben palesos ja els trets de localització iniciats. La fotografia aèria de 1986 ens mostra el resultat del procés de creixement en

taques aïllades, a més de l'espectacular creixement extensiu de la superfície construïda.

La fotografia aèria de l'any 1991 mostra l'impuls urbanitzador de la segona meitat dels anys vuitanta, amb noves actuacions de la importància de Fontajau o Palau. Hom pot apreciar també les mesures introduïdes per relligar els diferents teixits urbans.

5.2.3.3. Dels 30.000 als 70.000 habitants

La gràfica de l'evolució demogràfica de Girona dels darrers cinc-cents anys té una trajectòria moderada, amb tres moments alcistes: el primer fou la segona meitat del XIX; el segon els anys 20 i 30 del segle XX; el tercer i, més important, els anys 50, 60, 70 i 80, els darrers quaranta anys, quan la població ha passat dels 30.000 als 70.000 habitants.

Els substancials canvis econòmics de la segona meitat del segle XX, tenen clars efectes sobre la població. El pas vers una societat industrial i de serveis, mitjançant la reconversió a les noves activitats, implica l'aparició de nous factors de localització i l'increment demogràfic dels centres urbans. La manca d'uniformitat en aquests processos dóna lloc a un repartiment poc homogeni de la població sobre el territori. A Catalunya, els índexs de creixement poblacional més alts són en bona part d'origen migratori i els trobem en punts d'atracció ben precisos. Un d'aquests focus és

l'àrea de Girona que, tot i no tenir un pes ni de bon troç comparable al de l'àrea barcelonina, ha estat un punt important d'atracció. El seu creixement demogràfic va rebre un fort impuls gràcies a la immigració d'arreu de l'Estat i de les comarques gironines més deprimides, sobretot a partir de la dècada dels anys 1950-1960. Tanmateix, cal remarcar que Girona ciutat rep un contingent relativament important ja que molta d'aquesta població es va situar fora del terme municipal, als municipis veïns on els preus dels lloguers i dels habitatges eren menys elevats.

Durant aquests anys no manquen a la ciutat problemes d'habitatge i dificultats d'integració dels nousvinguts. Les barraques de Torre Gironella, Montjuïc o *Rio* als marges del Ter van ser el testimoni de la manca de voluntat, recursos i competències dels ajuntaments per solucionar-ho. Les respostes a aquest problema trigaren anys i en ocasions, com a Montjuïc, fou la necessitat d'urbanitzar el paratge el que va impulsar la recerca d'una alternativa. Els pisos de protecció oficial de Font de la Pólvora, Vila-roja o Germans Sàbat van servir per acollir gran part de la població immigrada.

Paral·lelament a l'arribada d'immigrants, l'any 1963 té lloc l'annexió dels municipis de Sant Daniel, Santa Eugènia de Ter i Palau-Sacosta, que aporten a Girona 2.250, 1.830 i 1.531 habitants respectivament (Alberch, Castells 1985, pp. 155-156). El cens de població de 1981 arriba artificialment als 87.574 habitants, dels quals 19537 eren de Salt i 3.779 de Sarrià de Ter; és a dir, un 26,6 % del total. Les segregacions d'aquests dos últims municipis van fer retornar al seu punt real les estadístiques de població de la ciutat.

l'Ajuntament va aconseguir agregar Santa Eugènia i Sant Daniel, però per poc temps perquè tot quedà anul.lat.

Salvant aquests i alguns altres intents no reeixits, el terme de Girona no variaria essencialment fins a l'any 1963. Un mapa històric datat cap a l'any 1860 estableix clarament i esquemàtica el terme, tal com descriu Fabre (1986, p. 158): "s'hi poden resseguir clarament les ziga-zagues dels límits del terme des del Pont Major cap a Montjuïc, com travessa el Galligants cap a la carretera de Sant Feliu i l'Onyar, com ressegueix la perifèria de Palol i Palau-Sacosta i baixa cap al Güell travessant el camí de Caldes (avui Pujada a la Creu de Palau) i la carretera de Barcelona".

El juny de 1963 tres municipis veïns van quedar annexionats: Sant Daniel (amb Montjuïc i Vila-roja), Santa Eugènia i Palau-Sacosta, amb els quals ja existien problemes disfuncionals (per exemple, al terme de Sant Daniel s'hi ubicaven els dos cementiris de Girona). El procés havia durat 10 anys d'ençà de l'acord del consistori gironí de febrer de 1953 que promovia el procés. Els tres municipis no van acceptar de bon grat la pèrdua de la seva independència. Aquestes annexions quadruplicaven els límits municipals de Girona, que passava dels 7,18 Km² als 29,10 Km².

La Creu de Palau és el *monument pòstum* de l'existència del municipi de Palau-Sacosta. El consistori la va encarregar a fi de que quedés, tal com manifestava el seu alcalde, "como recuerdo para los tiempos venideros (...), colocada por el último ayuntamiento que en la historia patria y en especial la gerundense ha existido antes de su definitiva desaparición" (citada a Fabre 1986, p. 159).

Sense cap dubte, les agregacions més polèmiques han estat les realitzades en els darrers anys franquistes: les de Salt i Sarrià de Ter. La idea de *la Gran Gerona* va

estar en la base de l'inici d'un nou expedient d'annexió "para servir mejor a la ciudad, lo importante era lograr una gran extensión superficial aumentando de paso, considerablemente, el censo de población" (Ribas, Bosch 1975, p. 130). Aquest cop s'intenten absorbir 23,57 Km² més que corresponien a la totalitat de Salt i Sarrià de Ter i a part de Sant Gregori i de Celrà. Els dos primers municipis van lluitar legalment fins a exhaurir totes les instàncies, però el desembre de 1974 Salt fou agregat a Girona i l'abril de 1976 ho fou Sarrià.

L'arribada de la democràcia va permetre iniciar accions per anul·lar les actuacions arbitràries de la dictadura. A Salt, la constitució de l'Associació de Veïns, del Consell Municipal de Salt i d'una Comissió per a la Independència van ser vitals per iniciar el procés de segregació. A inici de 1981, l'Ajuntament de Girona acordà per unanimitat iniciar el procés de segregació de Salt i Sarrià. Finalment, amb la independència dels dos municipis el gener de 1983, es va concloure un procés que durà quinze anys.

Quinze anys en els quals l'oposició dels saltencs fou especialment activa, amb una campanya de recollida de signatures, manifestacions i actes de protesta. Malgrat haver reeixit en els seus objectius, el procés ha generat un recel d'intrusisme polític comprensible entre Salt i Girona, que perdura ben entrats els anys 90 i que ha reaparegut amb el traçat de la variant o amb la fallida implantació del centre comercial Leclerq.

També fou polèmica l'agregació de part del terme de Sant Gregori, feta efectiva al mateix temps que la de Salt, el desembre de 1974. La recent autopista A-17 va passar a ser la línia divisòria dels dos municipis, en comptes del riu Ter. Els nuclis de

LA CIUTAT DE GIRONA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

Domeny, Taialà, Sant Ponç i Campdorà (aquest últim pertanyent a Celrà) passaven a ser gironins.

Girona necessitava terrenys per als seus grans equipaments. A Campdorà hi ha a hores d'ara la depuradora i la incineradora. A Sant Ponç ja hi havia la residència de la Seguretat Social (avui Hospital Josep Trueta) i a Taialà el grup d'habitatges Germans Sàbat i algunes urbanitzacions properes. L'agregació de part del terme de Celrà va fer créixer el de Girona cap a l'est, cap a les Gavarres. L'actual variant transcorre per una zona que havia estat terme de Celrà.

Taula 5.2. Dimensió dels municipis i entitats annexionats a Girona (1963-1976)

Municipis o entitats de població	Superfície Km2
Girona (abans 1963)	7,18
Palau-Sacosta	6
Sant Daniel	14,67
Santa Eugènia de Ter	1,25
Salt	6,41
Sarrià de Ter	4,16
Campdorà	5,76
Domeny, Sant Ponç i Taialà	3,51
Total Girona 1976	48,94 km2

Font: Clara (1991).

5.2.3.5. Noves infraestructures i serveis

La ciutat ha crescut en infraestructures i serveis públics, ha crescut en qualitat. Durant el franquisme dels anys 60 i 70 es van construir alguns dels serveis públics actuals, com ara el gegantí hospital Alvarez de Castro, avui Josep Trueta, que té un àmbit

LA CIUTAT DE GIRONA EN QUATRE CONCEPTES CLAU

provincial. Però la major part de les infraestructures i dels serveis públics actuals han estat creats sota la democràcia, per l'acció conjunta del consistori, la Generalitat i el govern central.

Les places i els jardins públics són un dels capítols més visibles i clars: el Parc Central, la plaça de la Constitució i la plaça Josep Pla, la plaça de Joan Maragall o els Jardins de la Muralla són actuacions dels anys vuitanta i noranta. La major part dels serveis culturals actuals també són de creació recent: el Centre Cultural de la Mercè, l'Escola-taller de l'Estació d'Olot, els centres cívics o bona part dels edificis de la Universitat de Girona. La infraestructura esportiva de creació recent té també un impacte ciutadà molt notable: el pavelló de Palau, el pavelló de Santa Eugènia i el pavelló d'alta competició de Fontajau.

Els serveis privats són molt més heterodoxos i difícils d'avaluar, tenen una dinàmica de creació i desaparició molt elevada. Malgrat aquesta característica, és evident que en els darrers anys han crescut en una proporció superior a la de la resta d'activitats econòmiques. En el terreny dels serveis comercials, destaquen els grans centres comercials implantats en els darrers deu anys: Hipercor, Màxim, Caprabo. Els serveis mèdics especialitzats com les clíniques dentals o dermatològiques o els serveis educatius privats com l'Escola de Gestió Empresarial, la Saint George's School o el col·legi Montessori posen en evidència l'augment del nivell de renda de la població i l'augment de l'oferta de serveis privats personals especialitzats que satisfan les noves demandes generades.

Pel que fa als serveis privats productius, la ciutat és seu de gabinets d'advocats, *consultings* d'empreses, gestories, empreses de serveis informàtics i de

telecomunicacions, despatxos d'arquitectes i enginyers, laboratoris, serveis de missatgeria i un ampli ventall d'empreses especialitzades. La majoria no existien vint anys enrere.

5.2.4. El centre històric redescobert

El centre històric de Girona ha estat des de sempre símbol de ciutat i seu del poder, però això no el va eximir de perdre habitants i patir una notable degradació de qualitat de vida.

El centre històric fou fundat pels romans i té un patrimoni arquitectònic, històric i cultural de gran vàlua. Hi viu poca població i bona part té uns baixos nivells de renda. L'actuació decidida de les institucions públiques en els darrers quinze anys ha iniciat un canvi de tendència que ja ha donat alguns fruits. L'Ajuntament ha impulsat un seguit d'actuacions en el terreny social i urbanístic que pretenen recuperar la vitalitat general del barri antic i fer-lo més atractiu per viure-hi.

Les mesures socials han estat múltiples. La creació de serveis socials com el Centre de planificació familiar o l'Equip d'atenció infantil han estat un primer capítol. El capítol de més gruix potser ha estat el del programa de lluita contra la pobresa, el Programa Onyar-Est, subvencionat pel Fons Social Europeu. A l'empara d'aquest projecte s'han millorat els serveis socials i assistencials, s'han impulsat activitats lúdico-culturals i la inserció professional de part de la població activa.

Les mesures urbanístiques han anat des de la subvenció per rehabilitar habitatges, la millora de serveis públics com l'enllumenat dels carrers o la xarxa de gas, l'obertura de vials d'accés com la pujada dels Caputxins o el Portal Nou, fins a la creació de places, jardins i passeigs com els de la muralla.

Una de les mesures clau ha estat estimular la nova localització, o en alguns casos assegurar la permanència, d'institucions públiques en el barri antic. El Centre Cultural de la Mercè, la seu de la Universitat a distància (UNED), els arxius i museus públics, alguns serveis de la Generalitat i, sobretot, la Universitat de Girona. El Rectorat, la Facultat de Lletres i una part de la Facultat de Ciències Jurídico-Econòmiques estan ubicades en ple barri vell, a dos-cents metres de la catedral. Milers d'estudiants universitaris s'hi desplacen a diari, alguns viuen en pisos de lloguer propers. L'assignatura pendent és fer prou atractiva la zona perquè s'hi instal·li nova població. Aconseguir nous residents que rehabilitin habitatges i que estimulin la iniciativa privada per crear els serveis que avui hi manquen.

5.2.5. Girona, gran centre comercial

Girona és, als anys noranta, una ciutat que concentra una gran densitat, però també, una gran diversitat de funcions comercials i de serveis, paràmetre, aquest últim, molt més important a l'hora de definir la centralitat i l'atractiu comercial d'una ciutat.

Girona té el major conjunt de grans superfícies comercials i comerç especialitzat de les comarques gironines. El consistori va assumir a la segona meitat dels anys vuitanta el repte de la implantació de grans superfícies comercials, malgrat l'aïrada campanya en contra que van engegar els petits comerciants. La instal·lació del centre comercial Hipercor a la ciutat, el primer gran centre d'aquestes característiques, va capgirar la dinàmica i l'estructura comercial de la ciutat i de les comarques gironines.

L'alta rendibilitat del centre Hipercor ha fet forat: està prevista la seva ampliació i altres grups empresarials de trets similars intenten implantar-se a la zona. El cas més polèmic ha estat l'intent del grup francès Leclercq d'instal·lar-se a Salt.

La segona gran superfície comercial és l'hipermercat Màxim, situat prop de l'hospital Josep Trueta, en una zona menys poblada i amb grans espais. Aprofitant l'èxit comercial del centre, vora seva s'hi han començat a instal·lar altres serveis molt adaptats a la demanda, com un tren de rentatge d'automòbils, una gasolinera, un taller mecànic de reparacions ràpides o un supermercat de bricolatge. L'última implantació de gran superfície ha estat la de Caprabo.

Els clients de les grans superfícies instal·lades a la ciutat vénen de totes les comarques gironines. La capitalitat comercial de Girona ha augmentat clarament, ja que molts fluxos són originats pels clients de les grans superfícies. De retop, i un xic paradoxalment, el comerç gironí n'ha sortit beneficiat en termes generals.

Els comerços que tenien una baixa rendibilitat i que no s'han especialitzat després de l'arribada dels grans centres, a la segona meitat dels vuitanta, normalment han reduït els seus beneficis i han empitjorat la seva situació. Els establiments que ja